

PAŠMANSKI POSJEDI SAMOSTANA SV. IVANA
KRAJEM XI. STOLJEĆA I NJEGOVA NASTAVLJAČA
SAMOSTANA SV. KUZME I DAMJANA
POČETKOM XIII. STOLJEĆA

Prilog historijskoj topografiji i toponimiji

I.

*Zemlje biogradskog samostana sv. Ivana na otoku Pašmanu
u drugoj polovici XI. stoljeća*

Na početku svojega razmatranja o ekonomskim odnosima na posjedima Rogovskog samostana¹ u XV. i XVI. st. Tomislav Raukar piše da razvitak zemljišnog posjeda toga samostana od XI. stoljeća dalje nije moguće pratiti u svima pojedinostima, osobito dok se iscrpno, paleografski, diplomatički i povijesno, ne analizira samostanski kartular Polikorion.² Suvremeno znanstvenički smatra da bi

¹ Naziv Rogovski samostan počeo se od kraja XIII. st. upotrebljavati za samostan sv. Ivana Evanđeliste, koji je pred 1059. godinu u Biogradu osnovao kralj Petar Krešimir i obdario ga velikim posjedom zvanim Rogova. Kada su Mlečani 1125. god. do temelja razorili Biograd, matica toga samostana premjestila se na otok Pašman, kraj crkve sv. Kuzme i Damjana, koju je samostan otprije posjedovao, pa se od toga vremena počeo nazivati i samostanom sv. Kuzme i Damjana. U dokumentu datiranu u 1197. godinu, na primjer, zapisano je: »ad monasterium sancti Johannis de Castello et ad monasterium sanctorum Cosme et Damiani, quod nunc capud est«, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (odnosno Codex diplomaticus, u buduće kratica CD), izd. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, sabrao i uredio T. Smičiklas, svezak II, Zagreb, 1904, str. 283. Izvore i literaturu o samostanu sv. Ivana Evanđeliste, odnosno o samostanu sv. Kuzme i Damjana, odnosno o Rogovskoj opatiji donio je Ivan Ostojić u knjizi Benediktinci u Hrvatskoj, sv. II. Split 1964, str. 213—234.

² Tomislav Raukar, Ekonomski odnosi na posjedima Rogovskog samostana u XV i XVI stoljeću, Historijski zbornik, XXIII—XXIV, 1970—71, Zagreb 1972, str. 217.

obradi podataka iz Polikoriona³ trebali prići povjesničari i arheolozi, povjesničari umjetnosti i lingvisti.⁴

Prihvaćajući i potrebu suradnje u istraživanju i svestrane obrade takva spomenika prošlosti, ovim svojim radom zalazimo u obradu onomastičkih, ovaj put samo dijela toponomastičkih, podataka iz Polikoriona, onih koji se odnose na zemlje samostana sv. Ivana na otoku Pašmanu u XI. st.

Izdajući samostanski kartular Šime Ljubić je zadržao raspored gradiva samog izvornika.⁵ Gradivo je u kartularu objedinjeno topički, to jest u vezi s pojedinim lokalitetom, a ne kronologijski. Izdavači naših najstarijih isprava, međutim, rasporedili su ga kronologijski,⁶ čime se izgubila cjelovitost i preglednost sačuvanih podataka. Tek uvid u raspored gradiva izvornika omogućio nam je topografsko providanje i potakao na traženje.

Podaci o zemljama koje je samostan sv. Ivana posjedovao na otoku Pašmanu u XI. st. nisu do sada sagledani u cijelosti ni na odgovarajući način, odnosno ni do danas se u znanosti ne zna koje je sve zemlje samostan posjedovao na tome otoku u drugoj polovici XI. stoljeća.

Franjo Rački je smjestio na otok Pašman samo zemlje koje se spominju »sub monte sanctorum Cosme et Damiani«, ispod istog imena crkve, na brežuljku danas zvanom Čokovac, na području mjesta Tkona, kraj koje se biogradski samostan i preselio poslije 1129. godine.⁷ Za ostale zemlje koje ćemo u ovome radu navesti kao otočke mislio je da su se nalazile na kopnu u blizini Biograda. Tako je iz odrednice »in Cutuno«, što se odnosi na mjesto Tkon (o tome poslije), izvukao naziv mjesta *Kutun* i smjestio ga u primorsku župu Sidragu, »koja se je od mora kod Belgrada sterala oko Vranskoga jezera i brda Tina u Zagorje do bribirske župe.«⁸ Isto tako je za

³ Rukopis je s kraja XIV. stoljeća. Čuva se u Historijskom arhivu u Zadru. Objavio ga je Šime Ljubić pod naslovom *Libellus Policorion, qui et Topicus vocatur*, *Starine JAZU* 23, Zagreb 1890, str. 154—243. Ljubić je pogrešno nadopunio dio testa koji je nedostajao u naslovu (. . . PICUS), jer se u daljem tekstu nalazi »topicus«.

⁴ Potreba iskazana u privatnom pismu piscu ovih redaka 19. VI 1976. god.

⁵ Zbog točna uvida razgledali smo tekst izvornika u HAZd (Historijski arhiv u Zadru).

⁶ Tako je s podacima o samostanskim zemljama u XI. st. uradio Ivan Kukuljević u *Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae a saec. IV—XIV*, I, 1874, tako i Franjo Rački u svojim *Documenta historiae Croatiae periodum antiquam illustrantia*, 1877. I u *Diplomatičkom zborniku kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. I, izd. JAZU, uredio M. Kostrenčić, sakupili i obradili Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović, Zagreb 1967 (tubuduće kratica CD I, to jest *Codex diplomaticus I*) podaci iz Polikoriona raspoređeni su kronologijski, na str. 87—93, 96—98, 121, 122, 145—147, 148—152, 154, 155—157, 169.

⁷ F. Rački, *Nutarnje stanje Hrvatske prije XII stoljeća*, *Rad JAZU CV*, Zagreb 1891, str. 210.

⁸ Isto, str. 202.

kraljičine zemlje (terrae que fuerunt reginae) koje je spominju u Pašmanu, in Pustimano, mislio da se nalaze »kod Belgrada«, »oko Rogova«⁹. Navodeći crkve »po selih i mjestih« Rački piše: »U Pagnanu crkva sv. Aleksandra«,¹⁰ što se odnosi na navedenu crkvu »in ualle Pagnana«, ali je ostalo otvoreno pitanje gdje je ta draga.

Luka Jelić je u svojoj velikoj studiji »Povijesno-topografske crctice o biogradskom primorju« zemlje »ad sanctam Mariam in Cuttono« pravilno smjestio u Tkon na o. Pašman, pa i raspravljao o samu nazivu mjesta,¹¹ ali za najveću skupinu samostanskih zemalja, za koju ćemo u ovom radu pokušati dokazati da se nalazila na o. Pašmanu, uzima da se nalazila u Bošani, sjeverozapadnoj uvali uz grad Biograd, gdje je danas zdenac toga naziva. Tamo se nalaze neki rimski građevinski ostaci, pa je Jelić s njima povezo spomen crkve »in ualle Pagnana«, uprostitivši ono »pagnana« u »pagana«, smatrajući da je crkva bila poganska, pa da se po njoj i cijela draga prozvala »Poganskom dragom«.¹² I zemlje »in ualle Sustina« Jelić smješta na kopno: »(. . .) u biogradskom kotaru (samostanci su posjedovali): Rogovo, Vrbicu sa Zidinama, Bošanu i Suštinu ili Sušinu (. . .)«.¹³

Ne istražujući same lokalitete nego njihove nazive Petar Skok se u studiji »Postanak hrvatskog Zadra« 1954. god. poveo za Jelićem (iako ga u ponečem i ispravlja¹⁴), pa i on glavninu samostanskih otočkih posjeda u XI. stoljeću smješta na područje grada Biograda ili u njegovu okolicu. Na temelju toga on piše da i čisto hrvatsko naselje Biograd »pruža mnogo romanskih toponima« i da je »u pogledu broja latinskih toponima daleko (je) natkrilila vallis Pagnana«.¹⁵ Na drugome mjestu u istome radu Skok iznosi izvjesnu mogućnost da se Vallis Pagnana možda nalazila u blizini Tinja.¹⁶ O toponimu »Uallis Sustina«, onom koji je naveden u Polikorionu odmah poslije zemalja »in ualle Pagnana«, Skok ne raspravlja niti ga spominje.

Izdavači prve knjige Diplomatičkog zbornika, koja je tiskana 1967. god., uzimaju da su se zemlje »in valle Pagnana« nalazile kod Biograda. Za lokalitet *Frugi* misle da je dio te drage.¹⁷ Za ostale samostanske zemlje za koje mi držimo da su se nalazile na o. Pašmanu oni ne spominju gdje su se nalazile.

⁹ Isto, str. 209.

¹⁰ Rad JAZU CXXIX, Zagreb 1886, str. 160.

¹¹ Luka Jelić, Povijesno-topografske crctice o biogradskom primorju, Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, N. S. III, Zagreb 1898, str. 67.

¹² Isto, str. 57.

¹³ Isto, str. 69.

¹⁴ Petar Skok, Postanak hrvatskog Zadra, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 1, Zagreb 1954, str. 43. On piše: »Jelić uzima bez potrebe da se pagnana ima čitati pagana i da je to naziv za Bošanu«.

¹⁵ Isto mjesto.

¹⁶ Isto, str. 52.

¹⁷ CD I, Index, str. 239: *Frugi*, locus in valle Pagnana ad Belgradum (1070—76), str. 151.

Prema iznesenome, samo su neki samostanski posjedi koji su se u XI. st. nalazili na otoku Pašmanu u znanosti do sada tamo smješteni. Bile su to zemlje u Tkonu oko crkve sv. Marije, pa zemlje pod crkvom sv. Kuzme i Damjana, također na području mjesta Tkona, i još zemlje u Pašmanu koje da su bile kraljičine. Na temelju tih podataka iznesena su i neka povijesna razmatranja, a ona se u pojedinih autora bitno razlikuju. Tako Ivan Beuc u radu »Statut zadarske komune iz 1305. godine« na temelju dostupnih podataka zaključuje da je zadarska komuna u XI. st. vršila jurisdikciju na zadarskim otocima, i nastavlja: »Činjenica da je biogradski biskup 1076. godine poklonio crkvu sv. Kuzme i Damjana u Tkonu na otoku Pašmanu biogradskom samostanu sv. Ivana Evanđeliste ne isključuje zadarsku jurisdikciju na otoku Pašmanu nego samo pokazuje, da je na otoku bilo više zemljišnih posjednika. Tako se među njima spominje i sama hrvatska kraljica Jelena«. ¹⁸ Nikola Čolak, pak, u radu »Zemljišni posjedi zadarske komune u XII. stoljeću« smatra da je »južni Pašman u konfinu Tkona u prethodnom periodu bio van zadarskog distrikta, pod vlašću hrvatskih narodnih vladara«. ¹⁹

Kada na idućim stranicama razmotrimo podatke o zemljama samostana sv. Ivana na o. Pašmanu, kako smo ih uspjeli sagledati i kako ćemo ih ovdje predočiti, i kada bude objavljena naša rasprava o provenijenciji i osobnim imenima prethodnih vlasnika tih zemalja, više će nam podataka pružiti i širi uvid nego dosada i veću mogućnost raspravljanja, ne samo o jurisdikciji na otoku nego i o toponimiji i o etničkoj i jezičnoj pripadnosti tih vlasnika, a posredno i stanovnika otoka. Ta problematika zanima pisca ovih redova, a drugi će znanstvenici naći podataka za sagledavanje drugačije problematike. Dosad se, naime, o našim jadranskim otocima u to vrijeme — druga polovica XI. stoljeća — znalo veoma malo.

Sada ćemo navesti sve zemlje samostana sv. Ivana koje je on u to vrijeme posjedovao na otoku Pašmanu. Zapravo ćemo neke od njih najprije nastojati ubicirati, kako bismo i pokazali da su se tamo nalazile.

Odrednicu koja je u Polikorionu ispisana crvenim slovima *De territorio in insula sancti Iohannis euangeliste* poslije izvjesna razmatranja podataka koji iza nje slijede shvatili smo u značenju o zemljama Sv. Ivana koje se nalaze na otoku i uočili da se ta odrednica proteže na sve uneske koji su u Ljubićevu izdanju Polikoriona uneseni pod rednim brojevima 50—74. Kako se među tima nalaze i podaci o samostanskim zemljama kraj crkve u Tkonu i o onima ispod crkve sv. Kuzme i Damjana, put nas je traženju i ubiciranju onih samostanskih posjeda upisanih među navedenim brojevima za koje se nije pravo znalo gdje se nalaze (smješteni su, iznijeli smo, na kopno oko Biograda) vodio u mjesto Tkon na otoku Pašmanu.

¹⁸ Ivan Beuc, Statut zadarske komune iz 1305. godine, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, Rijeka 1954, str. 523.

¹⁹ Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 10, Zadar 1963, str. 390.

Redosljed upisa otočkih samostanskih zemalja u Polikorion činilo se da ide od jugoistoka k sjeverozapadu. Naime, nakon upisa zemalja oko crkve u Tkonu upisane su zemlje pod crkvom sv. Kuzme i Damjana, koje su smještene zapadnije. Istraživanja u mjestu Tkonu su nas u to uvjerila. Prve pod navedenom odrednicom o zemljama Sv. Ivana na otoku unesene su zemlje »in ualle Pagnana«, pa smo se najprije raspitivali za zemlje koje bi se preko davnih hrvatskih doseljenika na otok možda bile mogle sačuvati pod nazivom *Ponana* ili *Ponjana* (o mogućem procesu prihvaćanja toga toponima govorit ćemo pri objašnjenju njegove etimologije.) i saznali da se najplodnije tkske zemlje nalaze na lokalitetu *Poljana*, ili *Poljane*, jugoistočno od samoga mjesta, za koje ću pokušati pokazati da su istovetne s onima »in ualle Pagnana«. Za njima su u Polikorionu navedene one »in ualle Sustina«, a u Tkonu se zapadnije od Poljana nalazi lokalitet *Svastin*, kojemu naziv smatramo prosljeđivačem toponima »uallis Sustina«, što ćemo također u daljem izlaganju pobliže objasniti. Zapadno od Svastina nalazi se crkva u Tkonu, a tako su zemlje u Polikorionu i zapisane: one oko crkve u Tkonu poslije onih »in ualle Sustina«.

Prijeći ćemo na sam opis lokaliteta kakav se dade izvesti iz zapisanih podataka i usporediti ih s opisom lokaliteta na području mjesta Tkona kojih su nas nazivi i neke druge sukladnosti naveli na pomisao da ih s njima poistovetimo, uz pokušaj objašnjenja samih naziva. Ujedno ćemo navesti sve svetoivanske zemlje na otočkim lokalitetima u drugoj polovici XI. stoljeća, zbog potpunosti i preglednosti.

1. *Uallis Pagnana*

Samostan sv. Ivana pribavio je zemlje »in ualle Pagnana« u vrijeme opata Andrije, oko 1060. godine,²⁰ i opata Petra, oko 1070—1076. god.²¹ Za opata Andrije samostan je tamo posjedovao tri zemlje. Bila su to tri darovanja. Zemlju je darovao *Plato nomine, qui et Bonus Barus cognomine, Cachinus i Peisa*.²² Za opata Petra samostanski se posjed tu znatno uvećao. Bilo je pet darovatelja: svećenik *Candulus* kad je postao monahom, *Iohannes Absarensis*, biogradski arcidakon *Dominicus* i biogradski biskup *Theodosius* (darovali svaki po dio velikog vinograda), te *Rosa sochrus Streičii*, Strezova punica. Pet je zemalja samostan ovdje pribavio zamjenama za svoje zemlje na drugom mjestu. Zamjenu je izvršio s redovnicima samostana sv. Tome (koji je također osnovao kralj Petar

²⁰ Opat Andrija se javlja samo u jednom datiranu dokumentu, onom iz 1060. godine, kojim kralj Krešimir daje samostanu sv. Ivana u Biogradu neke privilegije i poklanja otok Žirje. CD I, str. 88, 89.

²¹ O opatu Petru vidi CD I, dok. 116, str. 148.

²² O osobnim imenima i porijeklu dotadašnjih vlasnika zemalja koje su prešle u samostanski posjed na otoku Pašmanu autor ovoga rada sprema posebnu raspravu.

Krešimir u Biogradu,²³ a glavni mu je posjed bio na kopnu: Rasohatica kod Tinja i Surčani kod Bubnjana²⁴), zatim s hereditarijima crkve sv. Klementa²⁵ i crkve sv. Jurja, pa s bravarom²⁶ Dominikom i sa Strezovom punicom Rosom (O nazivima tih zamijenjenih zemalja i njihovom smještaju ponešto ćemo iznijeti u posebnu odjeljku.). Za opata Petra pet je zemalja kupljeno u toj dragi. Dvije su plaćene po 4 romanata, a jedna 3 romanata. S obzirom na malu cijenu, to su po svoj prilici bili manji komadi zemlje koji su se našli između zemalja koje je samostan bio već pribavio pa je zato i bio za njih zainteresiran i kupio ih. Još je dva komada zemlje opat Petar kupio »in ualle Pagnana«. Za njih je i za neke tri kuće i dvor platio 15 romanata²⁷ roditeljima udovice Barbare.²⁸

Opat je Petar, dakle, svojim nastojanjem znatno uvećao samostanske zemlje »in ualle Pagnana«, jer je 5 komada zemlje pribavio zamjenama, a 5 komada kupnjom. Zajedno s onih 8 darovanih zemalja u toj dragi (od kojih su 3 darovane za opata Andrije) biogradski samostan sv. Ivana je oko 1075. godine bio vlasnik 18 komada zemlje »in ualle Pagnana«, od kojih je velik komad bio pod vinogradom. Po svemu se čini da je opat Petar bio živo zainteresiran za zemlje u navedenoj dragi: da ih uveća i objedini.

Koja je to draga bila?

Po cjelini podataka kojima raspoložemo o samostanskim zemljama na otoku Pašmanu — jer osim ovih iz XI. stoljeća jedan ih dokument navodi na početku XIII. stoljeća (Njegove ćemo sačuvane podatke sada moći nadopuniti našim istraživanjima o samostanskim tkonskim zemljama u XI. st.), a navođene su i poslije, posebno u sporovima između seljaka obrađivača i samostana u

²³ CD I, str. 97, 98.

²⁴ L. Jelić, n. d., str. 12.

²⁵ Znamo samo za jednu crkvu sv. Klementa: u Gaženici kod Zadra, C. Bianchi, *Zara christiana*, II, str. 402.

²⁶ Bravar u XI. st., čini se znači i kraljeva službenika, »nadstojnika nad mnogo stada ovaca, brava, nad stokom kraljevom ili možda i velmože kojega«, kako piše Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, Izd. JAZU, 1908, str. 96.

²⁷ Romanatom se naziva zlatna nomizma bizantskog cara Romana Argira (1028—1034). Vidi: Vedrana Delonga, *Bizantski novac u zbirci Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu*, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 11, Split 1981, str. 202, 203; Nikola Jakšić, *Solidus romanatus na istočnoj jadranskoj obali*, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 12, Split 1982, str. 173—184.

²⁸ U zapisu br. 64 kazuje se da je samostan od kralja Krešimira kupio alodij te udovice za 40 romanata. S obzirom da se u upisima zemalja za koje ćemo nastojati pokazati da se nalaze na otoku ne javlja oznaka za posjed *alodij*, a ona je redovita pri darovanjima i upisima zemalja na kopnu iza Biograda, smatramo da se taj podatak ne odnosi na otok Pašman niti na dragu o kojoj ovdje raspravljamo. U dragi zvanj Pagnana tek su Barbarini roditelji dobili od samostana dva komada zemlje, pa kako su za nju bili zainteresirani, vjerojatno su i otprije tu imali zemalja koje su željeli uvećati. Te su zemlje dobivene dijelom kao naknada za Barbarine kuće i dvor, koji su mogli biti i u Biogradu, gdje je samostan tada stvarao svoj gradski prostor i crkvu gradio.

XVIII. st.²⁹ — uzimamo, kako smo već i prije iznijeli, da je »uallis Pagnana« istovetna s lokalitetom na području mjesta Tkonu koji se danas naziva *Poljana* ili *Poljane*, a našli smo da se tako nazivao i u XVII. stoljeću. Tu su najplodnije tkonske zemlje. Udaljene su oko 1,5 km od sela, prema jugoistoku. Do njih vode dva puta: jedan je pod brijegom, a drugi uz more.³⁰ I same zemlje u Poljani, ili Poljanama, prostiru se od mora do pod brijeg (koji se zove Poljâšnjâk), u širinu i u dubinu od oko 400 m.

Osamdesetogodišnja Tkonjanka Jerka Barić mi je pri mome prvom istraživanju po Tkonu, 1976. god., kazivala o Poljani: »Uza more crlika bila, prâzi se poznivaju, grobi, zidi u mâlту«. A moj mi je vodič po terenu Mile Pribilović (50 god.) tada u tkonskoj Poljani pokazao obzidanu veliku gomilu kamenja — oko 15×8 m, s visinom od oko 1,5 m, četrdesetak metara od mora, veoma obraslu, pa joj se ne može pristupiti osim s jedne strane — za koju u selu postoji tradicija da je bila crkva. U okolnim zidovima, međama i podzidama, ako te gomile i dalje po Poljani da se nalazilo mnogo »škvadranog«, to jest obrađena kamenja. Tadašnji tkonski župnik benediktinac mr Benedikt Celegin obavijestio me je da se oko te gomile kamenja našlo mozaika *in situ*.

Pretpostavivši da se tu mogla nalaziti crkva sv. Aleksandra, kojom se поближе označuje gdje se »in ualle Pagnana« nalazila neka zemlja što ju je za samostan kupio opat Petar — »supra ecclesiam sancti Alexandri« — raspitali smo se kod navedenog župnika postoji li u mjestu spomen o crkvi toga titulara. Odgovorio je niječno, ali je dao važan podatak da se u tkonskom župskom uredu čuvaju moći sv. Aleksandra Pape i dokument iz prve polovice XV. stoljeća koji ih navodi. Poslije nam je oboje pokazao. Čuvali su se u posebnoj škrinjici. Tu su, u tkonski župski ured, možda dospjeli poslije 1850. god., poslije smrti posljednjega tkonskog benediktinca Petra Pletikosića, koji je nakon dokinuća svog samostana u vrijeme francuske vladavine (1808. god.) od austrijske vlade kupio crkvu sv. Kuzme i Damjana i samostansku zgradu s najbližom okolicom i sve to oporučno ostavio župničkoj nadarbinu u Tkonu.³¹ Dokument pokazuje da je u vrijeme opata Petra, 1425. god., samostansku crkvu sv. Kuzme i Damjana, koja je prije toga bila obnovljena, posvetio zadarski nadbiskup Molino. U crkvi da se čuvaju relikvije sv. Kuzme i Damjana, relikvije sv. Aleksandra (*»item de reliquiis sancti Alexandri martiris atque pontificis«*) i relikvije sv. Krševana. L. Jelić je objavio dokument takva sadržaja, prijepis na pergameni, koji se nalazi u Zadarskom arhivu, među pergame-

²⁹ O tome ćemo iznijeti u daljem izlaganju.

³⁰ U najnovije vrijeme put je uz more proširen i asfaltiran. Uza nj su izgrađene kuće. Kraj se od sela do Poljane sasvim izmijenio. Pri našem prvom obilasku bio je onakav kakav je valjda bio i u XI. stoljeću: samo obrađene zemlje s uskim navedenim putovima.

³¹ Ivan Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj, n. d., sv. II, str. 229.

nama samostana sv. Kuzme i Damjana.³² Relikvije su se u samostanskoj crkvi na Čokovcu čuvale i 1636. god., kako saznajemo iz dokumenta pisana te godine.³³

Sveti Aleksandar Papa bio je papa Aleksandar I (105—115. god.).³⁴ Mogla je već u starokršćansko doba u zadarskom kraju biti izgrađena crkva njemu u čast. Obzidana gomila kamenja u tkonskoj Poljani, s nađenim ostacima mozaika uokolo, pa moći toga sveca koje su se čuvale u tkonskom samostanu i tradicija da je na lokalitetu Poljani bila crkva³⁵ nametnuli su nam čvrstu pretpostavku da bi tu — u tkonskoj Poljani — bili ostaci crkve sv. Aleksandra.³⁶ Ona je po svoj prilici sedamdesetih godina XI. stoljeća bila očuvana, jer se točno znalo da je crkva i kojega sveca.

Ako su naše pretpostavke o crkvi sv. Aleksandra točne, onda se na lokalitetu *Poljāna*, ili *Poljāne*, u Tkonu nalazila »uallis Pagnana«, sa znatnim kompleksom zemalja biogradskeg samostana sv. Ivana Evanđeliste, koje je stekao u vrijeme opata Andrije i Petra, šezdesetih i sedamdesetih godina XI. st. Dalji će nas opis samostanskih zemalja na otoku Pašmanu u XI. st., a zatim na početku XIII. st., nadamo se, u to još više uvjeriti.

»In ualle Pagnana« neke su se samostanske zemlje nalazile »ex latere callis«. Ako prihvatimo da je navedena draga istovjetna s lokalitetom Poljana u Tkonu, onda se odrednica »ex latere callis« odnosi na jedan od putova što tu dragu, reklo bi se, omeđuju s njezine zapadne i istočne strane.

Uzimajući, dakle, da je tkonska *Poljāna* topografski istovjetna s *uallis Pagnana* moramo se upitati i o nazivu same drage, onom iz XI. stoljeća i onom sadašnjem, i da li je sadašnji mogao proisteći iz onoga navedena u XI. stoljeću.

Petar Skok je donio dvije mogućnosti za tumačenje naziva *Pagnana*: 1. može se pretpostaviti *paginana* od *paginus*, koja riječ u romanskim narječjima znači »seljak«, od *pagus* »selo«, 2. može

³² L. Jelić, n. d., str. 47.

³³ Isto, str. 53.

³⁴ Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji, Zagreb 1957, str. 17.

³⁵ Seljaci su nam tu tradiciju kazivali i pri našem ponovnom obilasku Tkona zbog prikupljanja podataka, uz dodatak obavijesti: Marijan Katin je uza samu navedenu gomilu kamenja 28. V 1982. god. kazivao kako je njemu pripovijedao stari Mate Gotovina, koji je imao zemlju sa sjeverne strane te gomile, da je on s tadašnjim župnikom don Stipanom (umro 1926) išao raščišćavati šikaru na vrhu gomile i da su malo otkopavali. Tamo da su našli križ i neke druge znakove po kojima su zaključili da je tu doista bila crkva. Isti tkonski župnik don Stjepan Banov je već 1888. god. izvijestio don Franu Bulića o nalazu rimskih zidova i grobova na istom lokalitetu: F. Bulić, Starišinske iskopine u Tkonu na otoku Pašmanu, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XI*, Split 1888, str. 61, 62. »Pakrugljasta gomila« o kojoj se tamo donose podaci vjerojatno je ista gomila o kojoj mi ovdje raspravljamo (Smještaj joj nije prikladno označen.). Tada je bila stožasta oblika, visoka 3,70 m.

³⁶ Drugdje na zadarskom području nigdje se ne spominje crkva toga sveca. Vidi C. Bianchi, *Zara christiana*, I, II.

se izvoditi i od *fagus*, »bukva«, pa bi po tome tumačenju »vallis paginana značilo buk(o)vik«. ³⁷ Napominjemo da se ovo posljednje tumačenje po svojoj prilici ne može prihvatiti, ne iz jezičnih nego iz klimatoloških razloga, jer primorska šuma bukva raste iznad šume hrasta medunca i drugih hrastova s bjelograbom, ³⁸ a u Pagnani, bilo da je bila na o. Pašmanu ili gdje u blizini Biograda, rasla bi, prema takvu tumačenju toponima, uza samu morsku obalu. S druge, pak, strane, u vezi s izvođenjem naziva *Pagnana* od osnovnog *pagus*, selo, treba istaknuti da se u blizini morske obale uz tu dragu nalaze rimski grobovi, pa bi i oni i gomila kamenja s ostacima mozaika, za koju pretpostavljamo da je bila crkva sv. Aleksandra, ukazivali na to da je tu u rimsko doba bilo naselje, pa se zbog njegova opstojanja na tome mjestu cijela draga nazvala *Paginana*, i odatle *Pagnana*.

Što se tiče hrvatskoga naziva *Poljana* za razmatrani lokalitet, on je mogao nastati samostalno, jer se baš na zadarskim otocima javlja takav toponim: *Poljana*, naziv sela na o. Ugljanu, *Dobropolja*, naziv sela na o. Pašmanu. Primjenjivao se na ravan širok prostor, kakav i jest tkonski lokalitet *Poljana* (Usporedi naziv velikog trga u Šibeniku *Poljana* i trga u Zadru *Poljana Petra Zoranića*). Kako, međutim, smatramo da je *Poljana* o kojoj ovdje raspravljamo topografski nasljeđivač *Pagnane*, naziv joj se može protumačiti i preklapanjem osobina jezika u kontaktu — u ovom slučaju dalmatskog (dalmatinskog romanskog) ³⁹ i hrvatskog jezika — kojem se pridružio i vizuelni učinak. Promjena *Pagnana* > *Poljana* može se protumačiti ovako:

Hrvati su prvo *a* u toj riječi, kratko i nenaglašeno, koje se u dalmatskom izgovaralo dosta zatvoreno, čuli i preuzeli kao svoje *o*, koje se u vrijeme preuzimanja toga toponima još izgovaralo znatno otvoreno, približujući se izgovoru *a*. ⁴⁰ Dalja promjena u oblik *Poljana* — bez obzira na to kakav je bio izgovor grupe *-gn-* kad su se Hrvati susreli s tim romanskim toponimom došavši na otok (da li

³⁷ P. Skok, *Nastanak hrvatskog Zadra*, n. d., str. 43.

³⁸ Stjepan Bertović, *Prilog poznavanju odnosa klime i vegetacije u Hrvatskoj, Prirodoslovna istraživanja*, br. 41, izd. JAZU, Zagreb 1975. Karta Klimatogena vegetacija područja Hrvatske.

³⁹ Do sada naj iscrpnija studija o dalmatskom jeziku i k tome naj suvremenija, uz popis sve dotadašnje literature, jest studija Žarka Muljačića *Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima 14. stoljeća. Prilog raguzejskoj dijakronoj fonologiji i dalmatsko-venecijanskoj konvergenciji*, Rad JAZU 327, Zagreb 1962, str. 237—380.

⁴⁰ O hrvatskom otvorenom *o* u prvo vrijeme kontakta s dalmatskim i dalmatskom zatvorenim *a*, odnosno njihovoj međusobnoj supstituciji vidi u radovima: P. Skok, *Prilog metodi proučavanja romanizama u hrvatskom ili srpskom jeziku*, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, I, Zagreb 1951, str. 452, 460; Ž. Muljačić, *Dalmatske studije I, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Zadar 1960*, str. 97; Isti, *Uloga fonologije u datiranju starijih romanizama u srpskohrvatskim dijalektima Dalmacije, Gjurmime Albano-logijike — Albanološka istraživanja*, br. 2, Priština 1965, str. 218.

je bio velarno $n+n$, nn , kao u latinskom,⁴¹ ili s već izvršenom dalmatskom promjenom u $-mn$ -⁴²) — učinjena je lako kod hrvatskih govornika, jer ju je potakao izgled toga lokaliteta: bila je tu prostrana gotovo ravna zemlja. Sličnost, dakle, sa starim dalmatskim nazivom kako ga je hrvatsko uho čulo — *Ponnāna* ili *Pomnāna* — i izgled sama terena doprinijeli su izboru upravo takva hrvatskog naziva. Prema tome bi tkonska *Poljāna* bila i topografski i u nekom vidu toponimijski nasljeđivač lokaliteta koji se u XI. stoljeću nazivao *uallis Pagnana*.

Što se tiče iznesenoga mišljenja da je opat Petar bio posebno zainteresiran da poveća i objedini samostanske zemlje u toj dragi, donesenog na osnovu broja pribavljenih zemalja u njegovo vrijeme, sada kada mislimo da znamo koja je to draga bila, možemo reći da nam je razumljivo njegovo nastojanje: tu je bila ravna plodna zemlja odmah uz more, pa joj je pristup, recimo brodom iz Biograda, od samog samostana, bio lak, a ni udaljenost nije bila velika — oko milju i po puta morem. S druge, pak, strane, tu se uz more, nedaleko one obzidane gomile kamenja, za koju držimo da je bila crkva sv. Aleksandra, nalazi prastari zdenac, zvan *Šipnāta*, koji i sam kao i grobovi nedaleko njega potječe iz rimskog vremena, što mu i naziv kazuje,⁴³ a u XI. je stoljeću svakako, kao i donedavno, pružao veliku količinu vode za zalijevanje raslinja u suhim ljetnjim danima. Tu je, dakle, »in ualle Pagnana«, mogao biti samostanski povrtnjak.

Ubiciranje Pagnane mislimo da će moći imati i veće značenje od toga što smo pomoću njega mogli pretpostaviti zašto je biogradski opat bio živo zainteresiran za zemlje u toj dragi.

2. *Uallis Sustina*

Zemlje koje je samostan sv. Ivana stekao u toj dragi do kraja XI. stoljeća unesene su u Ljubićevo izdanje Polikoriona pod brojem 65 i 74.⁴⁴ Evo tih unesaka:

65. De terra in ualle Sustina. Idem abbas P. comparavit terram in ualle Sustina de Valentino, filio Petri episcopi, pro XV romanatis et ex altero latere callis emit idem Petrus abbas unam terre petiam pro eodem precio XV romanatorum ab Andrea.
74. De terra Dese archipresbiteri in ualle Sustina. Archypresbiter Desa, filius presbiteri Iohannis, uendidit eidem monasterio terram in ualle Sustina et aliam terre peciam ab occidente iuxta puteum.

⁴¹ Ž. Muljačić, *Dalmatski elementi . . .*, n. d., str. 328.

⁴² Isto, str. 265, 267, 315.

⁴³ *Šipnata* — obalski toponim na otocima sjevernog Jadrana, naročito zadarskog arhipelaga na točkama uz živu vodu — od lat. *siphonata*. Potvrde na Dugom otoku (Brbinj, Savar, Božava), Ižu, Kornatu, Pašmanu (Tkon, Pašman), Vrgadi — P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*. Toponomastička ispitivanja. Zagreb 1950, str. 60, 111, 129, 136, 139, 141.

⁴⁴ Jedino zemlje u toj dragi nisu u Polikorion unesene jedne uz druge nego na dva mjesta.

Prema iznesenom, u dragi koja se naziva *Sustina* samostan je u XI. st. posjedovao 4 komada zemlje. Dva je kupio opat Petar, a druga dva su vjerojatno kupljena za opata Madija, tokom zadnje četvrti XI. st.,⁴⁵ jer se unesak pred tim (onaj br. 73) odnosi na zemlju pod crkvom sv. Kuzme i Damjana koju je pribavio opat Madius.

Današnji tkonski lokalitet *Svastin* (s dugim silaznim naglaskom) ili pak *Svastin* (~ je znak za čakavski akut, dugi uzlazni lomljeni naglasak) topografski je i toponomastički nasljeđivač lokaliteta *uallis Sustina* iz XI. stoljeća. Nalazi se oko 1000 m sjeverozapadno od lokaliteta Poljane. U Polikorionu su samostanske zemlje u toj dragi zapisane poslije onih »in ualle Pagnana«, a prije onih nad crkvom u Tkonu. Upravo je takav topografski smještaj lokaliteta *Svastin* u Tkonu: lokalitet Poljana mu je na jugoistočnoj, a mjesto Tkon na sjeverozapadnoj strani.

U opisu smještaja jedne zemlje spominje se postranski put (ex altero latere callis), a u opisu druge — *zdenac*: Archipresbiter Desa (...) uendidit (...) terram in ualle Sustina et aliam terre peciam ab occidente iuxta puteum. Današnji lokalitet *Svastin*, pak, prostire se od puta iznad lokaliteta *Studënac* (To je mali istureni teren, koji čini rt što se u pomorskoj karti naziva *Rt Studenac*.) do pod brijege. Zemlje neposredno pod brijegom, koje se naglje uspinju, zovu se *Vrhðvine*, a vrh brijege — Maričin vrh. Brijeg je stjenovit (»Veliki su brigovi tamo« — reče mi u proljeće 1982. godine sedamdesetgodišnji Frane Bojmić.). *Svastin* u širinu zahvaća oko 300 m. Jugoistočni dio *Svastina* danas se naziva *Rütäk*, odnosno *Vrütäk*. Naziv je dobio po izvoru koji se javlja za velikih kiša, a nalazi mu se sa sjeverozapadne strane. Neki nazivaju tako sam izvor, a ne i dio *svastinskih* zemalja koje se nalaze jugoistočno od njega. Prema sjeverozapadu se *Svastin* pruža do samoga mjesta *Tkona*. Posljednjih je godina stari put uz more proširen i asfaltiran, od mjesta *Tkona* do njegova lokaliteta *Poljane*. Nikle su kuće uzduž puta sa strane prema brdu, dakle u *Svastinu*, a izgrađene su i s druge strane puta, na lokalitetu *Studënac*. Na području stambene izgradnje našao se i sam stari *zdenac*, s krunom isklesanom iz jednog komada kamena, koji vjerojatno potječe iz rimskog vremena, a na nj se po svoj prilici odnosi navedeni podatak o zemlji za koju iz zapisa nije sasvim jasno da li se nalazila »in ualle Sustina« ili u njezinoj neposrednoj blizini. Današnji izdvojeni dio s posebnim nazivom *Studënac* mogao je u XI. st. biti sastavni dio te drage, kao što joj je u XVIII. st. sastavni dio bio i današnji lokalitet *Vrutak*, odnosno *Rutak*, što će se saznati iz idućeg podatka.

U dokumentu iz 1740. god., u popisu samostanskih zemalja, odnosno obaveza njezinih obrađivača, piše: »Svegro nuovo di Michel Rudcich in logo detto *Vrutak* nella nominata Valle *Svastina* (...).

⁴⁵ O vremenu Madijeva opatovanja vidi tumačenje u CD I, str. 155.

Tutta la Valle Sfastina e dell' Abbazia«. ⁴⁶ Uz podatak da je današnji lokalitet Rutak bio sastavni dio Svastina — što nam omogućava i mišljenje da je i lokalitet Studenac sa starim zdencom prethodno pripadao dragi Sustini — vrlo su nam važna dva druga podatka iz ovoga teksta:

1. da se draga 1740. godine nazivala *Svastina* i
2. da je cijela bila u posjedu samostana sv. Kuzme i Damjana, nasljeđivača samostana sv. Ivana.

Što se tiče naziva drage, on je tada bio bliži izvornom obliku: *Vallis Svastina* 1740. naprama *Uallis Sustina*, koji se naziv odnosi na XI. stoljeće. Danas glasi *Svastin*//*Svastin*, kako znamo iz prethodnog razlaganja.

U vezi s nazivom drage zanima nas troje:

1. etimologija naziva *Uallis Sustina*,
2. promjena *Sustina* > *Svastina* i
3. promjena *Svastina* > *Svastin*.

Ad 1. S obzirom na konfiguraciju terena, odnosno da se navedena draga nalazi pod kamenitim brdašcem, koje kao da ta draga podržava, kao da brdašce iz nje izlazi, postanje nazivu može se tražiti u takvu položaju drage, pa toponim *Uallis Sustina* izvesti iz lat. glagola *sustineo*, sa značenjem »držati uvis; podržavati, podupirati«, s naknadnom promjenom *sustenta* > *sustinta* > *sustina*. Takvo stanje nalazimo u zapisu za XI. stoljeće (ali u rukopisu s kraja XIV. st.).

Ad 2. Međutim je razvoj vokalizma u dalmatskom, dalmatinskom romanskom jeziku, ⁴⁷ mogao dovesti do promjene *u* > *o* i zatim do diftongacije *o* > *uo* > *ua*. ⁴⁸ Odras takve vokalske promjene u dalmatskome nalazimo u obliku *Vallis Svastina* 1740. godine.

Ad 3. Današnji tkonski naziv *Svastin*, prema *Svastina* 1740, možda je nastao hrvatskim etimologiziranjem, u vezi sa stjenovitom glavicom nad tom dragom: kako se na sjevernim čakavskim otocima (s potvrdom za Krk, Rab i Pag) za stanac kamen govori *stĕn* ⁴⁹ (a

⁴⁶ Historijski arhiv u Zadru (HAZd), Spisi samostana sv. Kuzme i Damjana, br. 203, fol. 9ro.

⁴⁷ Vidi bilj. 39.

⁴⁸ Ž. Muljačić, *Dalmatski elementi...*, n. d., str. 252, 256, 307, 317. Usp. primjer toponima u Trpnju (na poluotoku Pelješcu) *Sval* od *Solea* (n. d., str. 256, prema V. Vinja, *Contributions dalmates au REW de W. Meyer-Lübke*, *Revue de linguistique romane*, Paris, XXI, str. 266. Usp. i *suatura* prema *sutura*, *Lexicon latinitatis mediae aevi Iugoslaviae*, fasc. VI, Zagreb 1976, str. 1134.

⁴⁹ Imenica je ženskog roda. Potvrde za Krk i Rab u Rječniku hrvatskoga ili srpskog jezika, izd. JAZU, sv. XVI, str. 560, 527, za Pag u radu V. Jakić-Cestarić *Refleks jata na sjeverodalmatinskim otocima*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 3, Zagreb 1957, 416.

imaju i *stēnā*), ta se riječ sigurno nalazila i u Tkonu na Pašmanu, ali u ikavskom obliku poslije defonemizacije jata, kao što je ikavski i jedini današnji oblik *stīnā* i gotovo sve riječi s nekadašnjim jatom.⁵⁰ Imali su, dakle, *stīn*, imenicu ženskog roda. Kad su etimologiziranjem naziv *Svastina* prihvatili u značenju »sva stina«, sva stjenovića, čime su zapravo kameniti dio nad dragom u nju uvrstili, na promjenu *Svastina* > *Svastin* istoga značenja u domaćem čakavskom govoru — »sva stīn« — mogao je djelovati naglasak: toponim *Su-stīna* > *Svastina* imao je dug naglasak na srednjem slogu, a kad su tkonski čakavci taj toponim sveli na značenje »(draga) sva stina« dobili su naglasak *Svastīnā*, s duljinom na srednjem i kratkim silaznim naglaskom na zadnjem slogu, pa im se činilo prikladnijim izmijeniti dio toga toponima *stīnā* u *stīn* // *stīn* istoga značenja, ali s naglaskom koji je bio bliži izvornome: *Svastīn* (i naknadno alternativno *Svastīn*) naprama *Svastīna*. Naknadno je došlo do promjene roda, kad se u tkonskom govoru izgubila imenica *stīn*, koja je bila ženskog roda, a time se zagubilo i pohrvaćeno značenje razmatranog toponima, pa se on zbog završetka na suglasnik stao upotrebljavati kao imenica muškog roda: »u Svastīnū«.

3. De terra in Cutuno

U Polikorionu je pod brojem 66—70 navedeno kako su i kada pribavljene samostanske zemlje »in Cutuno«:

66. De terra in Cutuno, quam dedit Prestancius castellanus. Prestancius castellanus dedit eidem monasterio terram ad sanctam Mariam in Cutuno pro anima sui filii eo sepulti. Et hoc sub tempore M. abbatis.
67. Est et ibidem alia, quam idem Petrus abbas comparauit de Iuuāca, consobrino cuiusdam Ualentini, pro VII romanatis.
68. De alia ibidem. Alia est et ibidem, pro qua P. abbas dedit Uiračai uineam Petri presbiteri, filii Rose, in Čulio.
69. De alia ibidem. Est et ibidem alia uinea, quam dedit eidem monasterio Plato, filius archipresbiteri Cernec, pro animabus tam sua quam et suorum parentum. Et hoc sub tempore abbatis P.
70. De alia in eodem loco. Est et alia uinea ibidem, quam donauit eidem monasterio quidam nomine Breida pro animabus tam sua quam et suorum parentum. Et hoc sub tempore abbatis P.⁵¹

Ovdje se radi o zemljama u samome mjestu Tkonu, pored ili u blizini crkve sv. Marije. Pet je zemalja samostan tamo pribavio do kraja XI. st.- četiri za opata Petra, i to je tri dobio na dar, a jednu kupio (manja zemlja — cijena sedam romanata), a jedna mu je darovana za Madijeva opatovanja.

Naziv mjesta u odrednici »de Cutuno« prema tumačenju P. Skoka potječe od predrimskog naselja *Tuconum*, današnje Tkon, koji se naziv u našoj navedenoj ispravi javlja s metatezom: *Cutuno*.⁵²

⁵⁰ V. Jakić-Cestarić, n. d., str. 13—16.

⁵¹ Podaci se u CD I nalaze na str. 157. 152.

⁵² P. Skok, Slavenstvo i romanstvo, n. d., str. 126, 132—134.

L. Jelić je prvotnim smatrao oblik *Cutun*, *Cotun* (poslije 1076. »in Cutuno«, 1293. »ad Cotuno«), a metateziranim *Tukon* 1373, odnosno današnje *Tkon*.⁵³ Čar Porfirogenet je sredinom XI. stoljeća naveo *Catau* (za *Catan*) kao ime otoka pred Zadrom, prema nazivu glavnog naselja, što bi se odnosilo na današnji otok Pašman, a prema nazivu mjesta Tkona na njemu.⁵⁴

Crkva sv. Marije u Tkonu u temeljima je i zidu današnje tkonske crkve kv. Tome. Crkva je promijenila titulara negdje tokom XII. stoljeća,⁵⁵ pa se u dokumentu iz 1215. god. već naziva crkvom sv. Tome.⁵⁶ Međutim se i danas u njoj, osim blagdana sv. Tome, posebno svečano slave dva blagdana: 2. VII. Pohođenje, po starom kalendaru, i 7. X. Ružarica. Oni nam kazuju o posebnu štovanju sv. Marije u toj crkvi. Za samu crkvu kao građevinu L. Jelić piše da je u svojoj jezgri starija srednjovjekovna bazilika, u kojoj »stupovi imaju baze s ugaonim listićem i ranoromanske kapitele sa tri oštra primogova lista po strani«.⁵⁷

Danas se nailazi na tragove groblja koje se u XI. st. spominje oko crkve sv. Marije u Tkonu. Naime, kad je pred nekoliko godina Kruno Radović dubao zemlju zbog gradnje cisterne, ispod crkve, a povrh saobraćajnice uz more, u sloju zemlje vidio se grob.⁵⁸

Samostanske zemlje oko te crkve čini se da su se tokom XII. st. uvećale. O tome ćemo ponešto reći u II. poglavlju ovoga rada.

4. *Sub monte sanctorum Cosme et Damiani*

Podaci o tima samostanskim zemljama u Polikorionu dolaze pod brojevima 71—73:

71. De terra Platonis et Iohannis, sui auunculi, sub monte sanctorum Cosme et Damiani. Idem predictus Plato una cum Trunianno, suo auunculo, et quodam Uitaça, suo consanguineo, condonarunt eidem monasterio eam terram, que est ab austro sub monte sanctorum Cosme et Damiani, pro animabus tam sua quam et suorum parentum. Et hoc sub tempore P. abbatis.

⁵³ L. Jelić, n. d., str. 69.

⁵⁴ P. Skok, Ortsnamenstudien zu De administrando imperio des Kaisers Constantin Porphyrogenetos, Zeitschrift für Ortsnamenforschung, IV (1928), str. 218.

⁵⁵ Usp. ove promjene titulara u XII. st.:

Samostan i crkva sv. Domnija u Trogiru, navedeni 1064. god.; od kraja XII. st. patron toj crkvi je sv. Nikola. Isto je tako, kao patron, sv. Nikola zamijenio sv. Anastasija u Poreču — I. Ostojić, n. d., sv. II, str. 178, 282, 283.

⁵⁶ CD III, str. 141.

⁵⁷ L. Jelić, n. d., str. 74. Prema hrvatskom natpisu iz g. 1742. crkvu je kao trobrodnu iznova posvetio zadarski nadbiskup Vicko Zmajević. Godine 1938. je podignuta i arkadama napravljen matronej (arhitekt Erko, kako se čita na spomen-ploči).

⁵⁸ Slučajno sam to zapazila pri svome prvom obilasku Tkona u vezi s ubikacijom nekih toponima. Stručna obrada toga lokaliteta od strane arheologa nije obavljena. Tkon je do sada uopće arheološki neistražen.

72. De terra Rose, socrus Streičii. Rosa quedam, socrus Streičii, uendidit eidem monasterio terram inibi pro XV romanatis. Et hoc sub tempore abbatis P.⁵⁹
73. De terra Madii, filii Armati. Est et alia ibidem, pro qua M. abbas mutuauit alias terras cum Madio, filio Armati, in Pustimano; eas dico terras, que fuerunt regine, et illam, que fuit nurus Dragačai.⁶⁰

Pod brdašcem na kojemu je bila, i sada se nalazi, crkva sv. Kuzme i Damjana (današnji Čokovac, 90 m visok, na koje se, već smo iznijeli, poslije 1129. god. preselila matica samostana iz Biograda), i to na njegovoj jugoistočnoj strani,⁶¹ samostan sv. Ivana je za opata Petra darovanjem i kupnjom pribavio dvije zemlje, a jednu je za opata Madija dobio zamjenom. Ova je posljednja dobivena za zemlje koje je samostan posjedovao u mjestu Pašmanu.

Tu su, pod današnjim Čokovcem, samostanci po svoj prilici dobili dosta velik komad zemlje, jer su prethodnom vlasniku Madiju Armatovu za nju dali nekoliko svojih zemalja u Pašmanu. Tu su i kupili oveći komad zemlje, platili ga petnaest romanata, a jedan su i darom dobili.

Koje su to zemlje što ih je samostan tamo pribavio do kraja XI. stoljeća? Zapisano je da se nalaze »ab austro« pod brdom sv. Kuzme i Damjana. A danas se tamo nalaze zemlje koje se zovu *Kolūdrovica*, odnosno *Kolūdrove njive* (oko 2 hektara zemlje). Naziv im kazuje da su pripadale samostancima.⁶² U popisu kmetskih posjeda samostana sv. Kuzme i Damjana 1705. god. u Tkonu su navedene i samostanske zemlje »in Coludrouizza«, s dva obrađivača, pet gonjaja obradive zemlje i maslinama.⁶³ Možda su sve te zemlje samostanci sv. Ivana pribavili do kraja XI. stoljeća. To su, dakle, zemlje što su ih posjedovali »ab austro sub monte sanctorum Cosme et Damiani«.

5. Zemlje samostana sv. Ivana koje je dao u zamjenu za zemlje u Tkonu na o. Pašmanu

Za neke zemlje na lokalitetima u Tkonu samostan je dao svoje zemlje na drugim stranama. Samo za onu »in Pustimano« pouzdano znamo da se nalazila na otoku Pašmanu, u mjestu Pašmanu.⁶⁴ Za ostale samo pretpostavljamo da su se nalazile na navedenom otoku. Indicije za pretpostavku uglavnom su nam nazivj lokaliteta, pa ćemo ih i razmotriti, uz još neke okolnosti.

⁵⁹ Unesci pod br. 71 i 72 nalaze se u CD I na str. 152.

⁶⁰ U CD I na str. 157.

⁶¹ Naziv prema ptici kosu, koja se u domaćem čakavskom govoru naziva čok. Kosovi vladaju tim pošumljenim brežuljkom.

⁶² *Kolūdar*, prema *kolūdra*, odnosno *kolūdrica*, od grčkog je *καλόγερος*. Skok ukazuje na preuzimanje grčkog *a* našim *o* — P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knj. II, Zagreb 1972, str. 129.

⁶³ *Miscellanea*, I, izd. Državni arhiv u Zadru, Zadar 1949, str. 63.

⁶⁴ Vidi kod P. Skoka *Slavenstvo i romanstvo*, n. d., str. 134.

Muračol

Naziv je nastao od lat. *murus*, »zid«, s dva deminutivna sufiksa, *-aceus* i *-olus*, i znači »zidić«. ⁶⁵

Za zemlje na tome mjestu, koje je samostan sv. Ivana dao u zamjenu redovnicima Sv. Tome iz Biograda, L. Jelić uzima da su se nalazile u zaleđu Biograda, u blizini Vrbice, svetoivanskog posjeda, gdje je danas lokalitet *Zidine*.⁶⁶ Samostanke Sv. Tome imale su zemlje na kopnu iza Biograda,⁶⁷ a na otoku Pašmanu ne spominje se nijedna druga njihova zemlja osim one koju su imale u dragi Pagnana i zamijenile je sa Sv. Ivanom, pa bi se Jelićevo mišljenje i moglo prihvatiti, uz pomisao da je *Muračol* prijevod hrvatskog naziva u latinski pisanu dokumentu ili pak *Zidine* njegov rani, iako ne i doslovan (jer trebalo bi glasiti *Zidić*) prijevod na hrvatski.⁶⁸ *Roretum*

Naziv je nastao od lat. *Roburetum*, odnosno od *robur*, i znači »hrastik«, hrastov gaj.⁶⁹

Tamo je samostan imao dvije zemlje, koje je onda zamijenio za zemlje »in ualle Pagnana«. Zamjembenici su bili patroni crkve sv. Klementa (Za sada znamo samo za jednu crkvu toga sveca u zadarskoj okolini: u Gaženici kraj Zadra.⁷⁰) za jednu i bravar⁷¹ Dominik za drugu. Preko njihova zanimanja za zemlje u Roretu (za njih su dali svoje zemlje na drugome mjestu) ne može se ništa saznati o njihovoj smještaju.

Njegov nas romanski naziv, pak, ukoliko je izvoran, a ničim se ne može pokazati da bi bio prevedenica s hrvatskoga, upućuje na njegovu otočku, pašmansku, provenijenciju, a možda i na područje mjesta Tkona. Tamo smo, naime, u to vrijeme utvrdili romanske toponime, *uallis Pagnana* i *uallis Sustina*, a tamo se i danas nalazi velika hrastova šuma, najveća na zadarskim otocima. Ona u svakom slučaju potvrđuje mogućnost postojanja takva hrastika u Tkonu i u XI. stoljeću. Toponim *Roretum* ne javlja se u izvorima poslije toga vremena.

⁶⁵ P. Skok, Postanak hrvatskog Zadra, n. d., str. 43.

⁶⁶ L. Jelić, n. d., str. 57.

⁶⁷ Vidi bilj. 24.

⁶⁸ Na kopnu u bližoj i nešto daljoj okolini Biograda sačuvala su se do danas dva romanska toponima: *Bošana*, sjeverna biogradska luka, od *Basiana* (P. Skok, Postanak..., str. 43) i *Kakma* od *Cauca* (P. Skok, n. d., str. 50). Za sve ostale romanske toponime za koje je Skok uzimao da su se nalazili u blizini Biograda, na kopnu, mi u ovom radu zaključujemo ili pretpostavljamo da su se nalazili na o. Pašmanu.

⁶⁹ P. Skok, n. d., str. 43.

⁷⁰ Vidi bilj. 25.

⁷¹ Vidi bilj. 26.

Frugi

Tamo je zemlju u zamjenu prihvatio patron crkve »sancti Georgii«. Ne može se znati koja je to crkva bila.

Naziv je romanski. U Supetarskoj Dragi na otoku Rabu cio se kraj s najboljim zemljama naziva *Fruga*. Naziv se izvodi od lat. *frux*, *-gis*, sa značenjem »poljski prirod«. ⁷²

Ovom toponimu nema više traga među nazivima samostanskih zemalja, ali zbog njegova romanskog naziva uzimamo da se nalazio na o. Pašmanu. ⁷³

Çulium

»In Çulio« se nalazio vinograd, koji je samostanu bio dao svećenik Petar, sin Rose. Majka će mu biti istovetna s Rosom koja se navodi kao Strezova punica i koja je bila znatan posjednik zemalja na području mjesta Tkona. ⁷⁴ Stoga uzimamo da je i vinograd »in Çulio«, ako je bio Rosino vlasništvo pa prešao zatim u ruke njezina sina, Rosa posjedovala na području današnjega mjesta Tkona, ili možda Pašmana (Na području tih dvaju mjesta nalaze se samostanski posjedi u XI. stoljeću, kako smo razabrali u ovome radu.).

Pustimanum

Naziv je to mjesta Pašmana, što je u znanosti poznato. ⁷⁵

Samostan je tamo imao nekoliko zemalja, koje je potom zamijenio za zemlje »sub monte sanctorum Cosme et Damiani« u Tkonu. Dvije ili više zemalja u Pašmanu prethodno su bile kraljičine (»*eas, dico terras, que fuerunt regine*«). U znanosti se uzima da su bile kraljice Lepe, supruge kralja Zvonimira. Takvo tumačenje ne mora biti i jedino, jer zemlje su mogle biti i kraljice koja je bila supruga kralja Petra Krešimira, osnivača biogradskog samostana. Iz navedenih se podataka, naime, ne saznaje kada su one bile kraljičine. Iz njih se samo saznaje da su neko vrijeme bile samostanske, a prije toga da su bile kraljičine.

Da li je osim navedenih zemalja koje je zamijenio za zemlje u Tkonu samostan sv. Ivana imao u mjestu Pašmanu, odnosno na njegovu području, pri kraju XI. stoljeća još zemalja, to se iz dokumenata ne zna. Znamo, međutim, da ih je na početku XIII. stoljeća imao. O tome ćemo analizom iznijeti u II. poglavlju ovoga rada.

⁷² P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo*, n. d., str. 61.

⁷³ Obradivači CD I u Indexu, na str. 239, navode da je »Frugi locus in valle Pagnana ad Belgradum. Međutim se lokalitet Frugi nije nalazio u toj dragi niti se ona, prema našem prethodnom razmatranju, nalazila kod Biograda.

⁷⁴ Od Rose je u vrijeme opata Petra darom i zamjenom samostan pribavio zemlju »in ualle Pagnana«, a kupnjom za 15 romanata (što nije bila mala cijena, pa je i zemlja sigurno bila dosta velika) zemlju pod današnjim samostanom sv. Kuzme i Damjana.

⁷⁵ P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo...*, str. 134, 135, 140.

Iz svega što je do sada ovdje izneseno saznaje se da je biogradski samostan sv. Ivana do pred kraj XI. stoljeća bio objedinio svoje otočke zemlje na četiri mjesta. Te su se zemlje nalazile na području mjesta Tkona, na otoku Pašmanu. Nalazile su se na ovim lokalitetima:

1. *in ualle Pagnana*, što je današnja Poljana,
2. *in ualle Sustina*, što je današnji Svastin,
3. *ad Sanctem Mariam*, to jest kod današnje župne crkve sv. Tome, i
4. *sub monte sanctorum Cosme et Damiani*, pod današnjim brdašcem Čokovcem, na kojemu se nalazi samostan sv. Kuzme i Damjana.

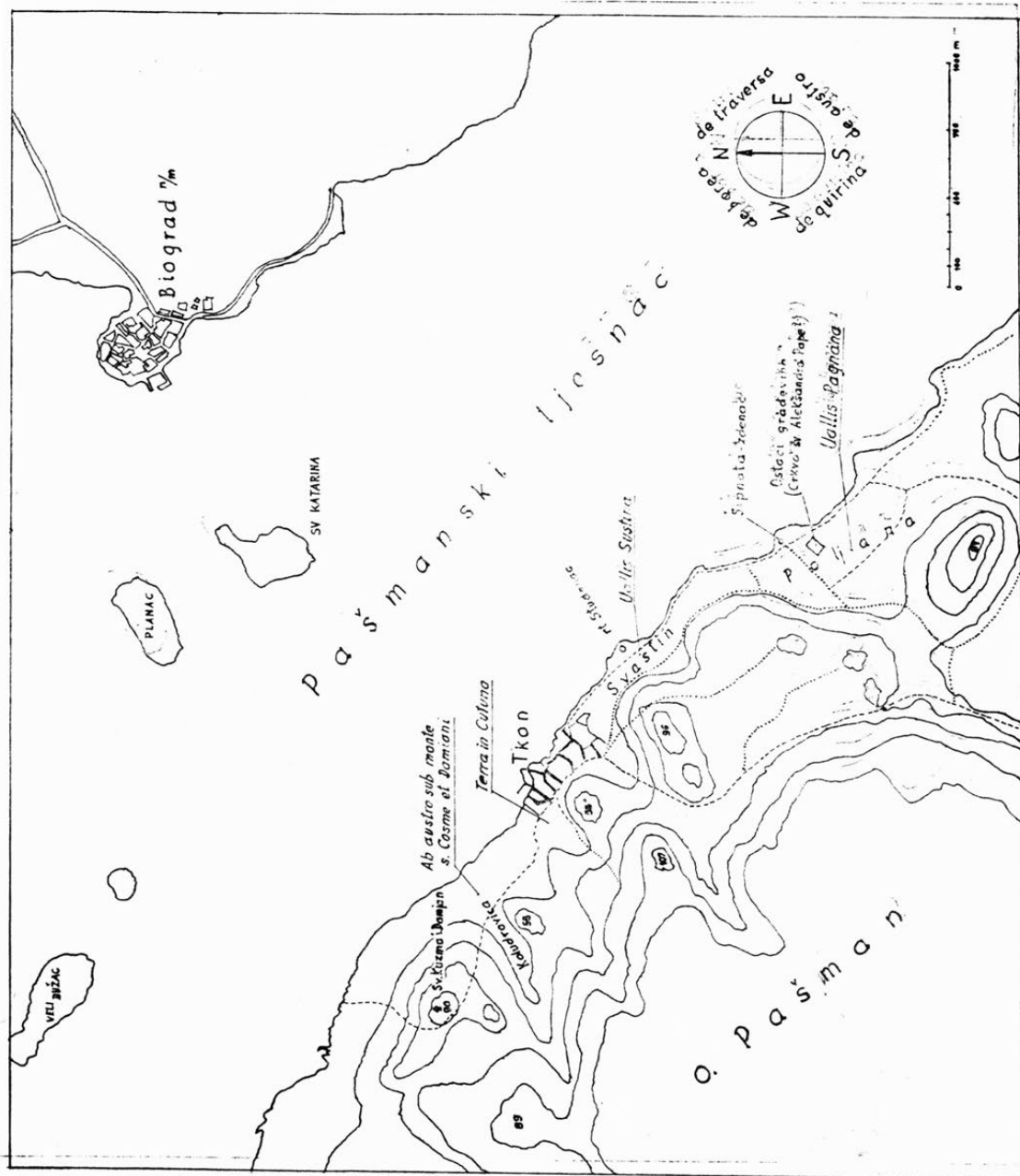
U Polikorionu, samostanskom kartularu, sakupljeni su podaci o njima. O zemljama na pojedinom lokalitetu svi su na okupu, nižu se jedan za drugim (osim onih o zemljama »in ualle Sustina« koji su doneseni na dva mjesta) i to: 1. koje su to zemlje, 2. od koga su i na koji način pribavljene i 3. u koje vrijeme, odnosno za kojega opata. Ti će podaci po svoj prilici biti tako prikupljeni negdje uskoro poslije nego li se samostan, nakon biogradske katastrofe (potpunog rušenja od strane Mlečana 1125. godine) preselio kraj crkve sv. Kuzme i Dajmana u Tkonu, koju je opet bio dobio 1129. god. Ne umanjuje njihovu vrijednost to što su do nas došli u rukopisu s kraja XIV. stoljeća.

Sada se saznalo gdje je bio, a donekle se može znati i kolik je mogao biti samostanski posjed na otoku krajem XI. stoljeća. Sve su se zemlje, poslije izvršenih zamjena, nalazile u neposrednoj blizini mora, na sjevernoj strani otoka, na području mjesta Tkona.

Tako smo saznali i kako su se nazivali ti obalni dijelovi na tkonskome području. Dva su zasigurno nosila romanske nazive: *uallis Pagnana* i *uallis Sustina*. Kako su se u svakodnevnu životu navodile zemlje kraj crkve sv. Marije i one pod brijegom Sv. Kuzme i Damjana, ne znamo, ali se može pretpostaviti: Romani, kojih je u to vrijeme bilo na otoku, njihov su smještaj iskazivali dalmatskim, a Hrvati, koji su svakako također tamo bili, po svoj su ga prilici iskazivali hrvatskim jezikom.

Da su Hrvati tada tamo živjeli, odnosno da su neki od njih bili vlasnici tamošnjih zemalja, pokazat će se u posebnu radu, analizom osobnih imena.

Da su Hrvati zatekli u Tkonu Romane i da su tamo s njima dulje vrijeme saobraćali, pokazat će također analiza osobnih imena vlasnika zemalja, a potvrđuje se i time što su Hrvati preuzeli i do danas prenijeli romanske nazive lokaliteta potvrđene za jedanaesto stoljeće, a k tome i s naknadno izvedenim dalmatskim jezičnim promjenama u nekima od njih, kao u slučaju toponima *Svastin*. Romanskih je naziva tada tamo bilo i više. Kazuju to razmatrani nazivi *Frugi*, *Roretum*, *Čulium*, koji su se, po našem mišljenju, negdje tamo nalazili, a kazuje i naziv zdenca *Sipnata*, romanska izvedenica

Zemlje biograđskog samostana sv. Ivana na otoku Pašmanu krajem XI. stoljeća

grčkoga podrijetla, koji je do danas u selu sačuvan, kao i u Pašmanu i na još nekoliko lokaliteta zadarskog arhipelaga, na kojemu su očuvani i mnogi drugi stari romanizmi.⁷⁶

Na obalnom potezu na području mjesta Tkona, koji nam je u XI. stoljeću jedini dijelom poznat, ne susrećemo hrvatske toponime. Njih ćemo u idućem stoljeću naći u unutrašnjim dijelovima otoka Pašmana i uz more na južnoj, ili bolje reći jugozapadnoj njegovoj strani.

II.

Zemlje samostana sv. Kuzme i Damjana početkom XIII. stoljeća na otoku Pašmanu

Naša razmatranja o ubikaciji i topografiji nekih značajnijih samostanskih posjeda na otoku Pašmanu u XI. st. pomoći će nam pri sagledavanju podataka iz dokumenta koji je nastao sredinom drugog desetljeća XIII. stoljeća, a kazuje o otočkim posjedima samostana sv. Kuzme i Damjana. Izdavač ga je smatrao originalom, uz napomenu da je veoma trošan. Nepročitana mjesta označio je točkicama.⁷⁷ Pokušaj da se ta mjesta možda danas, uz izuzetan napor, pročitaju i time doprinese razumijevanju teksta, u ovom slučaju praćenja popisa samostanskih posjeda, nije uspio.⁷⁸ Pismo je na toj pergameni veoma izbljedjelo i sada je tekst još nečitljiviji negoli kad ga je početkom stoljeća čitao T. Smičiklas.⁷⁹

Ta je pergamenta bila nečitljiva i Luki Jeliću krajem prošlog stoljeća,⁸⁰ a bila je takva i dva-tri stoljeća prije toga vremena, sudeći po njezinim prijepisima sačuvanim u Historijskom arhivu u Zadru, u Fondu samostana sv. Kuzme i Damjana. Stariji je prijepis i objavljen, pod naslovom »Popis zemalja nekadašnjeg samostana sv. Kuzme i Damjana u Tkonu (otok Pašman)«, s oznakom mjesta i datuma nastanka: Tkon (otok Pašman) 2. II. 1215.⁸¹ Taj prijepis nije potpun. Nedostaje gotovo polovica teksta kakav se nalazi na pergameni br. 30 i kakav je Smičiklas objavio.⁸² K tome se u

⁷⁶ Isto. Tokom cijeloga rada Skok objašnjava predslavenske i romanske toponime gdje ih nalazi, povezujući ih s Romanima koje su Hrvati zatekli na otocima. Vidi i Kazalo toponomastičkih riječi, antičkih i romanskih, u istome djelu, str. 55—59.

⁷⁷ Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae; ubuduće kratica CD), izd. JAZU, sabrao i uređio T. Smičiklas, sv. III, Zagreb 1905, str. 141. 142.

⁷⁸ Zahvaljujemo prof. Anti Usmianiju, direktoru Historijskog arhiva u Zadru, i arhivistu dr Ivanu Pederinu na pokušaju da se tekst s pergamene potpunije pročita.

⁷⁹ Pergamena se nalazi u Historijskom arhivu u Zadru (HAZd), u Fondu samostana sv. Kuzme i Damjana, Pergamene, br. 30.

⁸⁰ L. Jelić, n. d., str. 41.

⁸¹ Miscellanea I, izd. Državni arhiv u Zadru, Zadar 1949, str. 7.

⁸² Izdavač prijepisa u Miscellaneji I nije napomenuo, ili nije ni zamijetio, da se radi o prijepisu dokumenta (odnosno o njegovu prvom dijelu) koji

njemu nalazi još više nepročitanih mjesta. Ipak nam je i takav koristan, jer se pomoću njega mogu popuniti neka mjesta koja se u vrijeme Smičiklasova čitanja više s pergamene nisu mogla pročitati.

Sačuvan je još jedan prijepis, znatno potpuniji od navedenoga objavljenoga prijepisa, a na nekoliko je mjesta potpuniji i od Smičiklasova čitanja s pergamene, odnosno od teksta kakav je objavljen u *Diplomatičkom zborniku*, pa i u toponimima koji su nama u ovome radu zanimljivi. Taj prijepis nije objavljen,⁸³ a poslužit će nam, kao i onaj objavljeni, za objašnjenje i dopunu istoga teksta koji se nalazi na pergameni i kakav je Smičiklas objavio. On ga je objavio pod redalicom: Milče, opat samostana sv. Kuzme i Damjana određuje međe posjedima na otoku Pašmanu. U samu dokumentu nije direktno iskazano gdje se nalaze navedene zemlje, nego se to razabire po nekim nazivima, kao kad se kazuje o »*terram in Cutuno*« ili onima »*in campo Pisčimani*«. S druge pak strane, na poleđini pergamene naknadno je zapisano: *Termini possessionum in insula*. Da se oni svi, dopunjeni u čitanju pa na taj način i objašnjeni, nalaze na području mjesta Tkona i Pašmana, pokazat će se analizom koja slijedi.

Navedenog su se datuma — anno dominice incarnationis millesimo ducentesimo quintodecimo, mense februarii, purificatione beate Marie — sastali redovnici samostana sv. Kuzme i Damjana, opat Milče s petnaestero braće, koja su poimence navedena,⁸⁴ da popišu samostanske zemlje »ad memoriam posterorum«. Bile su to zemlje koje je, s manjim prinovama, samostan posjedovao i u vrijeme opata Nikifora — »*facimus recordacionem de terris monasterii de* (Na tome je mjestu tekst izbljedio i nečitljiv, kao i svugdje gdje su stavljene točkice.) *possessionar abbatiss Nicifori*« — a on je bio opatom od prije 1146. do 1174. godine.⁸⁵

Razgledajmo koje je to zemlje samostan posjedovao na otoku negdje od sredine XII. odnosno na početku XIII. stoljeća. Navest ćemo ih prema objavljenom tekstu s pergamene, a popuniti i pokušati objasniti prema tekstu u sačuvanim prijepisima. Mi ćemo te zemlje, zbog preglednosti i boljega uvida u razmatranju, odvojiti jednu od druge, nanizati jednu ispod druge.

je objavljen u CD III, str. 141, samo je Smičiklas dokument datirao sa 2. II. 1216, pisanskim kalkulusom, a u *Miscellaneji* je datiran sa 2. II. 1215. Na pergameni, s koje je Smičiklas čitao, godina je označena s »Anno dominice incarnationis millesimo ducentesimo quintodecimo, mense februarii, purificatione beate Marie«. U prijepisu objavljenom u *Miscellaneji* ona je označena ovako: »*In nomine Christi de anno sue natiuitatis (., slijedi tekst kao gore)*. O izračunavanju vremena vidi u: Miho Barada, *Iz kronologije hrvatske povijesti, Časopis za hrvatsku povijest*, I, 1—12, Zagreb 1943, 127—132.

⁸³ Čuva se u HAZd, Fond sam. sv. K. i D., Rukopis, broj 208, list 5. i 6.

⁸⁴ Osobna imena samostanaca, kao i ostala osobna imena vezana na bilo koji način uz otok Pašman u XIII. stoljeću, bit će navedena i razmotrena u posebnu radu, što ga priprema autor ovih redaka.

⁸⁵ CD II, str. 61, 132, 135.

1. — Najprije se navodi: *Cruseuo pole* (u objavljenu prijepisu stoji *Cruseuo poglie*, u neobjavljenu *Cruseuo Pole*), *que est inter montes*.

To je *Krūševo pōlje* na području mjesta Tkona, u unutrašnjem dijelu otoka, bliže južnoj negoli sjevernoj obali otoka Pašmana.

2. — Zatim se silazeći prema moru, *descendente versus mare*, dolazi do zemlje koja se zove *Parig.la draga* (točka u prvoj riječi označava nečitljivo slovo). U objavljenu prijepisu stoji *Parigna draga*, a u neobjavljenu *Parisna draga*. Odatle razabiremo da je predzadnje slovo u prvoj riječi naziva bilo *n*. Smičiklas ga više nije mogao pročitati: prvi dio toga slova bio mu je nejasan, odnosno mislio je da je tu slovo koje se ne može pročitati, a od drugoga dijela činilo mu se da je slovo *l*. Kako su dva od tri prepisivača s navedene pergamene prva dva sloga prvoga dijela naziva pročitati *Parig-* (jedan je pročitao *Paris-*), a isto su tako dvojica zadnji slog pročitala kao *-na*, to onda izlazi da je na pergameni bilo zapisano *Parigna*, kao što je i pročitao pa i zapisao jedan od prepisivača.

Smatramo da se taj naziv odnosi na današnje tkonsko *Pāunje*, to jest polje na koje se dolazi kad se od Kruševa polja krene prema moru na sjevernoj strani otoka, na kojoj je i smješteno mjesto Tkon. Ako je naše tumačenje točno, a mislimo da jest, onda se to polje u prethodnim stoljećima nazivalo *Paunja draga*. Naziv joj je stari posvojni pridjev na *-jv*, *-ja*, *-je* od *paun*,⁸⁶ ali se u ovome toponimu ne mora odnositi na pticu,⁸⁷ nego može iskazivati osobno ime nekadašnjeg vlasnika, jer je Paun kao muško osobno ime potvrđeno na našem obalnom pojasu u XII. stoljeću.⁸⁸ Kako smo usporedbom s tri prijepisa iste pergamene izveli da je tamo bilo zapisano *Parigna*, pa i danas se pet prvih slova mogu pročitati kao *Parig-*, naime *ri* kao treće i četvrto slovo, a radi se o dragi koja se prema našem izvođenju nazivala *Paunja draga*, odnosno u latinski pisanu dokumentu bila zapisana kao *Paugna draga*, odatle slijedi da *navedena pergamena nije originalni dokument nego je i samu prijepis*, vjerojatno s originala. S predložka je, naime, bilo krivo pročitano i na pergameni uneseno *ri* umjesto *u*: *Parigna* umjesto *Paugna*.⁸⁹

⁸⁶ Pridjev *paunji* potvrđen je u »Planinama« zadarskoga pjesnika Petra Zoranića (prva polovina XVI. st.): »Vila (...) s kreljuti na plecih sfe svitlih paunjih perof« — Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, izd. JAZU (kratica ARj.) IX, str. 710.

⁸⁷ Reklo bi se da P. Skok tako uzimlje. Vidi u Slavenstvo i romanstvo, n. d., str. 136.

⁸⁸ Usp. denominaciju *Petrus de Pauno* (= sin Paunov) u Krku 1198. CD II, str. 301.

⁸⁹ Nama je, zbog daljega razlaganja sadržaja ovoga dokumenta i popunjavanja slabo ili krivo pročitanih mjesta, odnosno toponima, važno istaknuti da navedena pergamena s koje je tekst objavljen u CD III nije original, kako je napisao Smičiklas, nego prijepis.

3. — *et uersus mare similiter uallem de .anano au. . . . campo de P. . . . mo.* Tako je pročitao i objavio Smičiklas. U objavljenu prijepisu, pak, nakon *similiter* stoji: *uallem Dangano cum toto campo . . .* U neobjavljenu prijepisu piše: *uallem de Baliano cum toto campo de Pagnano.* Zanimljivo nam je što je ovaj posljednji prepisivač uspio pročitati »campo de Pagnano«. Na tome mjestu Smičiklas je pročitao »campo de P. . . . mo«. Uzimamo da je čitanje drugog prepisivača točno: navedeno je polje »de Pagnano«. Ono je bilo sastavni dio drage, a njezin su naziv prepisivači različito pročitali: Smičiklas »uallem de .anano«, prvi prepisivač »uallem Dangano«, drugi »uallem de Baliano«. Napominjemo da je na tome mjestu, zbog **pregiba i izbljedjelosti mastila**, tekst sada gotovo sasvim nečitljiv. On je bio slabo čitljiv i u vrijeme prvih prepisivača, što se vidi po njihovu različitu čitanju. Treba napomenuti da prvi prepisivač nalazi jedno *g* u nazivu drage, *Dangano*. Bez obzira kako je pisalo na pergameni, koja je i sama prijepis, smatramo da je u originalu na tome mjestu pisalo: *uallem Pagnana*. Cio bi gore navedeni tekst onda glasio: *et uersus mare similiter uallem Pagnana cum toto campo de Pagnana*. Po položaju gdje je ta draga u dokumentu smještena — kad se od Paunja ide dalje prema moru — tu se radi o današnjoj tkonskoj *Poljani*, to jest, prema našem razlaganju u prvom poglavlju ovoga rada, o lokalitetu *Uallis Pagnana* iz XI. stoljeća. Taj nam je naziv, vidjeli smo, i potvrđen u jednoga prepisivača iz dokumenta datirana u početak XIII. stoljeća. Pročitao ga je u nazivu polja koje je pripadalo toj dragi: »cum toto campo de Pagnano«. Naši prethodni podaci, u prvom dijelu ovoga rada, koje smo iznijeli u prilog i dokaz mišljenju da se *Uallis Pagnana* iz XI. stoljeća nalazila na mjestu današnje tkonske Poljane ovim su dobili svoju bolju potvrdu: cijelo polje *de Pagnano* (u originalu sigurno *Pagnana*), kao dio istoimene drage, bilo je u posjedu samostana sv. Kuzme i Damjana početkom XIII. stoljeća, a tako je bilo i u XII. st., za opata Nikifora. Prvotni samostan, samostan sv. Ivana

Da je to prijepis negdje iz sredine XIV. st., prema mišljenju navedenih arhivista i paleografa prof. A. Usmianija i dr I. Pederina, iskazuje duktus pisma.

Da je taj dokument prijepis, a ne original iz godine kojom je označen (1216. u CD III, 1215. u *Miscellanea I*) kazuje i jedna jezična osobina. Naime, u njemu se kao međašne navode i zemlje *Vulcinne Madii*. U imenu *Vulcinna* iskazan je fonem tadašnjeg našeg jezika /l/. vokalno *l*, kao *ul*, što u originalnim dokumentima iz Zadra nalazimo tek od kraja XIII. i dalje u XIV. stoljeću. Usp. zapisano *Vilcinna Prestantii* u dokumentu pisanu u Zadru 1201. god., odnosno u njegovu prijepisu 1238. god. (CD IV, str. 37) i zapisano *presbyter Velcinna* u Dubrovniku 1208. god. (CD III, 79), gdje je grafemima *il* i *el* (ovo drugo redovito u Dubrovniku) iskazan, iznijeli smo, poseban fonem našega starog jezika, koji je tada, početkom XIII. stoljeća, još postojao (a preko *ul* tokom XIV. st. u većini naših govora prešao u *u*), pa bi umjesto *Vulcinna Madii*, kako je zapisano na našoj pergameni, u originalnu dokumentu zadrarske provenijencije s početka XIII. stoljeća obavezno bilo napisano *Vilcinna Madii*.

Evangeliste, kojemu je početno sjedište bilo u Biogradu, posjedovao je u toj dragi krajem XI. st., kako smo već iznijeli, osamnaest komada zemlje. Ne znamo da li su one obuhvaćale cijelo polje »in ualle Pagnana« ili je samostan tamo stjecao nove zemlje (tokom XII. stoljeća i tako početkom XIII. st. mogao iskazati da posjeduje »toto campo de Pagnana«.

U opisu toga polja Smičiklas je još pročitao: *antiquam* so Na mjestu prvih točkica na navedenoj pergameni ima toliko mjesta da bi tu bilo moglo pisati *super ecclesiam* (Jedna se zemlja u istom dokumentu ovako određuje: »et terram de Cutuno que est super ecclesiam sancti Thome«.), pa bi onda s idućom riječi, koja je i sada čitljiva, tekst na tome mjestu glasio: *super ecclesiam antiquam*. Na mjestu drugih točkica moglo je biti upisano ime patrona crkve. Smičiklas iza »antiquam« još čita »so«, što će biti »sa«, dio riječi »sancti«. Sjetimo se da je u XI. st. »in ualle Pagnana« samostan sv. Ivana bio pribavio jednu zemlju »super ecclesiam sancti Alexandri«. Tako je po našem mišljenju pisalo i u originalnu dokumentu o samostanskim posjedima na otoku Pašmanu početkom XIII. stoljeća,⁹⁰ pa bi onda cio tekst o dijelu samostanskog posjeda o kojemu sada raspravljamo u originalnu dokumentu glasio: *et uersus mare similiter uallem Pagnana cum toto campo de Pagnana super ecclesiam antiquam sancti Alexandri*.

Naša prethodna istraživanja o samostanskim zemljama »in ualle Pagnana« u XI. st. i njihova moguća ubicacija omogućili su da se praznine i različita čitanja prepisivača protumače i približe. S druge, pak, strane taj nam dokument o samostanskim zemljama tokom XII. i na početku XIII. st. daje pravo da ustvrdimo da se »Uallis Pagnana« s mnogim samostanskim zemljama u XI. stoljeću zaista nalazila na otoku, a ne na kopnu kraj Biograda, kako su dosadašnji istraživači uzimali. Nalazila se zasigurno na otoku Pašmanu, na području sela Tkona, na mjestu današnje tkonske Poljane.

4. — Zatim se navodi: *et inde uersus meridiem Dobirço pole* (u objavljenu prijepisu stoji *Dobro Pogle*, u neobjavljenu *Dobarco Pole*) *a maçeria in austro*. To je današnji tkonski lokalitet *Dõbrče*. Odnosi se na polje koje je smješteno u unutrašnjosti otoka, zapadno od lokaliteta *Pãunje* (»Parigna draga«) i jugozapadno od *Svastina* (Paunje se nalazi između Poljane, »Uallis Pagnana«, na istoku i Dobrča, »Dobirço pole«, na zapadu, kako je u dokumentu i navedeno.) *Dõbrče* je stari posvojni pridjev na *-jъ*, *-ja*, *-je* (kao u gore iznesenome nazivu *Pãunje*, također na području mjesta Tkona) od osobnog imena *Dobрьъъ*.⁹¹ Taj je toponim na pergameni, iznijeli

⁹⁰ U prijepisu, međutim, kako sada mislimo — iz XIV. st., koji je na pergameni do nas došao, navedeni paleografi skloniji su nazreti obrise *sa*... *Michaeli* nego *sa*... *Alexandri*, ali bez tvrdnje da je tako.

⁹¹ Toponim iskazuje stanje prije prijelaza poluglasa, posebnog fonema našega starijeg jezika (koji ovdje bilježimo tradicionalnim znakom Ъ), u *a* u jaku položaju u XIV. st.: *Dobрьъъ* > *Dobrac*.

smo, zapisan *Dobirço pole*. U originalu je, po svojoj prilici, bilo napisano *Dobirçe pole*, s -e na kraju pridjevskoga dijela naziva, jer se pridjev morao u rodu slagati s imenicom iza sebe, a ona je (»polje«) srednjega roda. Da se s njom slagao u rodu, saznaje se i iz današnjega naziva *Dõbrçe*, pod kojim se podrazumijeva »Dobrçe polje«.

5. — Iza upisa *Dobrča* (*Dobirço pole*) slijedi tekst: *et totam uallem de Sustino* (u objavljeni prijepisu piše *Tustino*) *cum puteo uersus occidentem usque ad terram P(ri)be Mareuardi*. To je nama već poznata *Uallis Sustina* iz XI. stoljeća, današnji *Svastin*⁹² (Podsjetimo se da je u XI. st. arciprezbiter *Desa* bio prodao samostanu sv. Ivana »*terram in ualle Sustina, et aliam terre peciam ab occidente iuxta puteum*«). Tu dragu od *Dobrča* dijeli kameniti brijeg što se diže nad *Svastinom*.

6. — Dalje se navodi: *et terram sub puteo sancti Thome que est iuxta* Ta se zemlja mogla nalaziti uza stari zdenac po kojemu se, iznijeli smo, i uzak predio ispod *Svastina*, prema moru, danas zove *Studēnac*. Naime, mjesna župna crkva sv. Tome po svojoj prilici nije tada posjedovala samo naznačeni zdenac nego i zemlju na kojoj se zdenac nalazio ili u njegovoj blizini. Da se radi o navedenom zdenцу, zaključujemo po tome, što se danas s njegove zapadne strane nalazi oveci komad zemlje, oko 25×50 m, koji se naziva *Crkovna zemlja*,⁹³ pa je ta zemlja mogla biti crkovna i u XIII. st. A ispod zdenca sv. Tome, valjda od zdenca do mora, nalazila se u to vrijeme zemlja samostana sv. Kuzme i Damjana. Po svojoj prilici ona koju je tu negdje samostan sv. Ivana posjedovao pri kraju XI. st.

7. — Potom slijedi: *et terram de Cutuno que est super ecclesiam sancti Thome, incipiendo in terra Çurone a monte usque ad mare cum ualle Tomine et procedento uersus occidentem usque ad coquinam*. Tu se radi o zemljama u samome mjestu *Tkonu*, u blizini crkve sv. Tome, onima iznad nje, što su započinjale od samoga brijega, i onima na sjeverozapadnoj njezinoj strani, što su se steralе do mora, uključujući i dragu nekoga *Tomīnē*,⁹⁴ pa dalje sve zemlje »*usque ad coquinam*«. Prema navedenu opisu iz početka XIII. st., samostan je u to vrijeme posjedovao sve zemlje od crkve sv. Tome, to jest od sjeverozapadnog dijela mjesta *Tkona* (Tu se dio sela danas naziva *Pačija*, prema »*opatija*«) pa dalje na zapad,

⁹² U *Svastinu* nema nikakva starog zdenca, ali ima izvor, zvan *Vrūtāk* > *Rūtāk*, koji proradi poslije kiša. Podzemne vode se slijevaju s brijega nad *Svastinom*.

⁹³ Mještani kazuju da su tu prije procesije dolazile, »evandēlja se govorila«, tri dana prije *Spasova*, o *Markovoj*.

⁹⁴ Nekadašnji vlasnik zemlje zvao se *Tomīna*, što je hipokoristik s hrvatskim nastavkom -*ina* od kršć. imena *Toma* ili od kojeg složenog slavenskog osobnog imena s prvim dijelom *Tom-*, od glagola *tomiti*, kriti, mučiti: *Tomidrag*, *Tomislav*, *Tomidrug*, *Tomičaj*.

»uersus occidentem«,⁹⁵ zapravo na sjeverozapad, do pod brijeg Čokovac, odnosno do pod samostan sv. Kuzme i Damjana, jer u onom »ad coquinam«, čini se, treba prepoznati današnji toponim *Kūžine*, zemlje što se steru pod samostanom, prema moru na sjeverozapadnoj strani otoka.

Danas se od tkonske crkve do pod samostan na Čokovcu steru ove zemlje: *Dràge, Vinodòl, Kolùdrovica* (Prema razmatranju u I. poglavlju ovoga rada, uzimljemo da su je samostanci nabavili krajem XI. st.). *Mrvísko* i *Kūžine*.

8. — Zatim se navodi sedam zemalja i od koga su i kako pribavljene (darom, kupnjom, zamjenom). Neke su uz more, a neke nisu. Tekst je pri navođenju tih zemalja veoma manjkav, odnosno ostao nečitljiv. Bit će te zemlje bile negdje na području današnjega tkonskog zaseoka Ugrinići i sjeverozapadnije od njega.

9. — Potom se navode dvije zemlje *in Trisino*. Smatramo da se pod tim nazivom krije današnji tkonski lokalitet *Triščine*.⁹⁶ Jedne se *Triščine* nalaze zapadno od samostana na Čokovcu, u njegovu zaleđu gledajući od mora. To je uvala među brežuljcima. Druge se *Triščine* nalaze na južnoj strani otoka, uz more, također na području mjesta Tkona.⁹⁷ Kako se »in Trisino« nalazila i zemlja za koju se navodi da »est a ripa maris usque ad uiam«, uzimljemo da su se samostanske zemlje *in Trisino* nalazile na južnoj strani otoka, u blizini mora.

10. — Zatim se navodi *et habemus inter montes Copille pole*. Kopilje polje, odnosno danas *Kopilje*,⁹⁸ nalazi se daleko, znatno zapadnije, zapravo sjeverozapadnije, od zemalja koje su dosad u dokumentu navođene. Ono je na području mjesta Pašmana, usred otoka, među brdima. Sada tamo rastu masline, a donedavno su se gajili i vinogradi.

11. — U popisu zatim slijedi: ».....uallemmare cum illis terris que sunt supra Saglauum magnum«. Toliko je pročitao

⁹⁵ U ovoj se ispravi oznakom »uersus occidentem« zapravo označava sjeverozapadni pravac, to jest pravac položenosti naše obale i otoka gledano s jugoistoka, što se zaključuje i iz odrednice za jednu zemlju, koja da se u odnosu na prethodnu nalazi »uersus occidentem supra mare«. Naime, kad bi »uersus occidentem« ovdje značilo prema zapadu, otišlo bi se prema sredini otoka Pašmana, u brda, pa se ta zemlja ne bi mogla nalaziti »supra mare«.

⁹⁶ Za toponim *Triščine* usp. *Treštine*, ime jednom pašnjaku u trebinjskom kotaru, i *treština* što da je augmentativ od *treska*, iver (Rječnik JAZU, XVIII, 621).

⁹⁷ Podatak na austrijskoj katastarskoj karti sela Tkona, u biogradskom Zavodu za katastar.

⁹⁸ U radu pod naslovom »Iz naše toponomastike«, Zbornik za filologiju i lingvistiku, Matica srpska, Novi Sad 1957, I, 146—154, Svetozar Georgijević objašnjava toponime »Kobilj-« i »Kopilj-« da potječu od romanskih Vlaha, a označuju mjesta gdje su pasle njihove ovce. Ali su toponimi *Kopila*, *Kopilica*, *Kopilje* (polje), *Kopelišće* zasvjedočeni u Hrvatskoj prije pojave srednjovjekovnih Vlaha. Vidi navode o tima toponimima kod P. Šimunović, Toponimija otoka Brača, Supetar 1972, str. 238.

Smičiklas. Međutim je prepisivač neobjavljena prijepisa u prvom dijelu rečenice, na mjestu gdje Smičiklas dobar dio teksta više nije mogao pročitati, pročitao: *et uallem de Tusso usque ad mare*. Dodajmo i dalji dio teksta (koji smo već iznijeli): *cum illis terris que sunt supra Saglauum magnum*. Ovim smo tekstom saznali da je samostan početkom XIII. st. na području mjesta Pašmana posjedovao i plodne zemlje u današnjem Otusu (»et uallem de Tusso«). Otus je poluotok na južnoj strani otoka, između uvale sv. Antona i uvale Soline. Tu se donedavno sijalo žito. Tamo se nalaze znatni ostaci antičke i srednjovjekovne arhitekture.⁹⁹ Za te zemlje u Otusu postoji dokument o tome kad ih je i od koga samostan dobio: godine 1218. iskazuje Martinus Mazulini da je za opata Dominika (Opatovao od 1183. do 1213, kad mu se nalazi posljednji aktivan spomen.¹⁰⁰) darovao samostanu sv. Kuzme i Damjana »uallem de Tusso a mare usque superius, sicut diuidatur cum ambabus ualibus«.¹⁰¹

Samostan je, prema popisu iz 1216. godine, imao zemalja i iznad poluotoka Zaglava (također na južnoj strani otoka), koji s istočne strane zatvara uvalu Soline, kako slijedi iz navedenoga teksta: *cum illis terris que sunt supra Saglauum magnum*.

Godine 1740, u dokumentu koji je donesen zbog spora između samostana i obrađivača njegovih zemalja, navodi se da se brijeg koji se diže nad uvalom Soline naziva »Monte dell'Abbazia«, to jest opatije sv. Kuzme i Damjana. U tome se dokumentu navode i samostanske zemlje u Otusu i »in Copile«.¹⁰²

12. — Samostan je početkom XIII. stoljeća imao i tri zemlje »in campo Pišćimani«. Pašmansko se polje proteže od mjesta Kraja na jugoistoku do pašmanskoga zaseoka Barotula na sjeverozapadu, pa se ne može pobliže odrediti gdje su se nalazile navedene samostanske zemlje.

Preko provedene analize i dopune dokumenta iz 1216. godine, odnosno iz popisa samostanskih posjeda na otoku Pašmanu te godine, saznali smo pobliže gdje su se ti posjedi nalazili.

Ove su zemlje, odnosno polja i drage, bile u samostanskom posjedu te godine:

1. na području mjesta Tkona: Paunja draga, danas *Paunje*; uallis Pagnana cum toto campo de Pagnana, danas *Poljana*; Dobrče polje, danas *Dobrče*; cijela uallis Sustina, danas *Svastin*; zemlja na današnjem lokalitetu *Studenac*; zemlje od crkve sv. Tome u Tkonu pa

⁹⁹ O antičkim i srednjovjekovnim ostacima u Otusu podatke iznio dr Šime Batović na znanstvenom skupu o otoku Pašmanu, Zadar 1982. (Zbornik s radovima još nije tiskan.).

¹⁰⁰ CD II, 182, 218, CD III, 114.

¹⁰¹ CD III, 167.

¹⁰² Spisi samostana sv. Kuzme i Damjana, br. 203, 12vo, Historijski arhiv, Zadar.

na zapad, odnosno sjeverozapad, sve zemlje do pod samostan na Čokovcu, i dalje dijelom zemlje oko Ugrinića, današnjega tkonskoga zaseoka na toj strani; neke zemlje na lokalitetu *Triščine*,

2. na području mjesta Pašmana: Kopilje polje, danas *Kopilje*; zemlje u *Otusu* (danas se tako naziva poluotočić, a onda se draga u njegovoj blizini tako zvala: *et uallem de Tusso usque ad mare*¹⁰³) i *iznad poluotočića Zaglava* na južnoj strani otoka; tri zemlje u pašmanskom polju.

Prema navedenim podacima, samostan je početkom XIII. stoljeća imao znatno više zemalja na području mjesta Tkona i Pašmana nego li ih je, prema našoj analizi u prethodnom poglavlju ovoga rada, imao krajem XI. stoljeća. Samostan je i 1216. god., kao i stotinu godina prije toga, imao znatno više zemalja na području Tkona nego li na području Pašmana, iako ih je i tamo imao dosta: jedno polje, jednu dragu i još drugih zemalja. U Tkonu je, međutim, bio prikupio u svoje ruke najveći dio zemalja, odnosno najbolje zemlje: tri polja u unutrašnjosti otoka — *Kruševu*, *Paunje* i *Dobrče* (U Kruševu je samostan 1705. god. posjedovao 70, a u Dobrču 200 gonjaja zemlje¹⁰⁴) — i gotovo sve zemlje od mora do pod brijeg na sjeverozapadnoj strani otoka, od lokaliteta *Poljana* na jugoistoku do zaseoka *Ugrinići* na jugozapadu tkonskoga područja i još neke tkonske zemlje na južnoj strani otoka. Samostan sv. Kuzme i Damjana bio je, prema iznesenome, veliki posjednik tkonskih zemalja na početku XIII. stoljeća. Samostan je te zemlje zadržao stoljećima i još svoj posjed u Tkonu i proširio, po svoj prilici na sve tkonske zemlje, jer se 1564. god. u dohotke samostana ubraja i četvrtina (što je daju obrađivači zemlje, samostanski koloni¹⁰⁵) svega ploda sela Tkona: »Item la detta abbazia ha il quarto di tutte le biave, vino, oglio e frutti della villa di Tcon in insula«.¹⁰⁶

Kako je samostan došao do zemalja u mjestu Tkonu i Pašmanu koje se nalaze na popisu s početka XIII. stoljeća, zna se samo djelimično. Neke od njih posjedovao je i u XI. stoljeću: U Tkonu zemlje u Poljani i Svastinu, neke zemlje kraj crkve sv. Marije, odnosno sv. Tome, i one koje se danas zovu Koludrovice, a u XIII. st. iskazane su skupno među zemljama koje je samostan posjedovao od crkve sv. Tome do Kužina, ispod brda Čokovca; u Pašmanu bile su to zemlje u pašmanskom polju. Za neke zemlje znamo da ih je samostan dobio darom: u Tkonu, negdje oko zaseoka Ugrinići, tri zemlje, u Pašmanu veliki posjed u Otusu. Dvije je zemlje u

¹⁰³ U navedenu dokumentu piše: »in Commun di Pasman« La possessione marcata n.º 2 in Ottus era del Monastero ancora nel 1215«, iz čega se zaključuje da je sastavljač dokumenta poistovetio tadašnji lokalitet *Otus* sa onim »in Tusso« u dokumentu s početka XIII. st.

¹⁰⁴ *Miscellanea I*, Državni arhiv, Zadar, 1949, str. 62—64.

¹⁰⁵ L. Jelić, n. d., str. 28.

¹⁰⁶ Isto.

Tkonu dobio zamjenom, a jednu je kupio.¹⁰⁷ Tek se, dakle, za šest zemalja zna kako su za samostan pribavljene. Za veliki broj zemalja to nije navedeno.

Svih pet zemalja na području Tkona (onih koje samostan nije posjedovao u XI. st.) za koje se zna od koga su i kojim načinom pribavljene nalaze se jedna blizu druge, negdje na području današnjega zaseoka Ugrinići. Bit će bile u vlasništvo samostana dospjele nedavno, kad su se podaci o njima tada znali. Prema smještaju tih zemalja može se zaključiti da je samostan u to vrijeme, krajem XII. i početkom XIII. st., nastojao proširiti i objediniti svoje zemlje na ovom području, sjeverozapadno od brežuljka na kojem se nalazio. Tako je postupio i u XI. stoljeću: kupnjama i zamjenama, uz neke darovane zemlje, bio je objedinio svoj posjed »in ualle Pagnana«, današnjoj tkonskoj Poljani, pa na isti način došao do onih u današnjoj Koludrovici, ispod Čokovca na kojem se nalazila i nalazi crkva sv. Kuzme i Damjana, a pretežno darom i kupnjom do onih u Svastinu i pokraj tkonske župne crkve.

Tokom XII. stoljeća samostan je svakako nastavio takvom zemljišnom politikom: pribavljanja zemalja na otoku Pašmanu, na koji se i maticom bio preselio nakon razorenja Biograda i ponovnog dobivanja crkve sv. Kuzme i Damjana 1129. godine. U Tkonu je nastojao steći i stekao najveći dio svojih otočkih zemalja, tako da je na početku XIII. st. bio njegov gotovo potpuni vlasnik, kako saznajemo iz popisa samostanskih zemalja što su ga u to vrijeme, »ad memoriam posterorum«, sastavili opat i redovnici samostana sv. Kuzme i Damjana.

III.

Završno razmatranje na temelju analize o zemljama samostana sv. Ivana na otoku Pašmanu u XI. st. i njegova nastavljaja samostana sv. Kuzme i Damjana početkom XIII. stoljeća

Analizom popisa zemalja samostana sv. Kuzme i Damjana na otoku Pašmanu početkom XIII. st. potvrdilo se naše razmatranje, u prvom dijelu ovoga rada, o nekim zemljama samostana sv. Ivana na istom otoku u XI. stoljeću. S druge, pak, strane, upravo na temelju toga razmatranja i sagledavanja opsega samostanskih zemalja na otoku Pašmanu u tome stoljeću i mogli smo bolje odrediti, odnosno dopuniti i pojasniti, navedeni popis samostanskih zemalja na o. Pašmanu iz 1216. godine i zemlje identificirati s određenim današnjim tkonskim zemljama.

Ono glavno što se jedno drugim dopunilo, i zato moglo utvrditi, jest to da su se zemlje »in ualle Pagnana« i one »in ualle Sustina«, koje su u posjedu samostana bile u XI. stoljeću, zaista

¹⁰⁷ CD III, 142.

nalazile na otoku Pašmanu, na području mjesta Tkon, jer su se one tamo nalazile i bile u vlasnosti samostana i na početku XIII. stoljeća. Dalje se moglo utvrditi da su one istovjetne s današnjim tkonskim lokalitetima *Poljana* i *Svastin*.

Ovdje razmatrana dva popisa samostanskih zemalja na otoku Pašmanu, s kraja XI. i početka XIII. st., i njihovo pojašnjenje pružaju znatno veću mogućnost razmatranja o tome otoku u naznačeno vrijeme, razmatranja o poljoprivredi i stanovništvu, o njegovim vezama sa susjednim razvijenijim društveno-privrednim sredinama, Biogradom i Zadrom. Posebno će se o tome moći raspravljati kada se obradi antroponimija i porijeklo vlasnika zemalja na otoku što nam ih ti popisi samostanskih zemalja sada pružaju. Ta će obrada dati neke odgovore na pitanja što su do sada bila postavljena i na koja se moglo odgovoriti samo pretpostavkama, ili znatno manjim do sada uočenim izvornim podacima, ili se za njihovo rješavanje korisno dozivala u pomoć obrada recentnih toponima, kako je postupila N. Klaić pišući o stanovništvu zadarskih otoka u starijem srednjem vijeku, uveliko se koristeći toponomastičkim istraživanjima P. Skoka.¹⁰⁸

Nama je u ovom radu prvenstveni cilj bio utvrditi da se neke samostanske zemlje koje se navode u XI. stoljeću nalaze na otoku Pašmanu, a ne na kopnu u blizini Biograda, kako se do sada uzimalo. Pri tome nam je pomoglo toponomastičko objašnjenje: povezivanje njihovih davnih naziva s današnjima, izvođenje jednih iz drugih.

Što se tiče samih naziva terena, to ovdje treba reći sljedeće: u XI. stoljeću biogradski samostan sv. Ivana imao je na o. Pašmanu zemlje na području mjesta Tkona i Pašmana. Uzimajući da su se i one neubicirane zemlje s romanskim nazivima nalazile na tome otoku, na području istih mjesta, tamo su tada svi lokaliteti na kojima je samostan imao zemlje nosili romanske nazive: *Uallis Pagnana*, *Uallis Sustina*, *in Cutuno*, *in Čulio*, *Roretum*, *Fruji*, *in Muraçol* (možda), *in Piščimano*.

Početkom XIII. stoljeća samostan (tada već zvan: samostan sv. Kuzme i Damjana) posjeduje znatno više zemalja u tima mjestima. On ih je, osim nekih novijih nabavki, posjedovao i od sredine XII. stoljeća, od vremena opata Nikifora (opatovao od prije 1146. do 1174. god.¹⁰⁹), pa i toponime navedene u dokumentu iz 1216. godine možemo zasigurno uzeti kao toponime iz sredine XII. stoljeća.

Tada tamo pored romanskih toponima *Uuallis Pagnana* i *Uallis Sustina*, koje nalazimo i u XI. st., dolaze i važni hrvatski toponimi, važni po tome što se njima imenuju veća područja, što su to nazivi otočkih polja i draga, i poluotočica koji zatvaraju morske uvale:

¹⁰⁸ Nada Klaić i Ivo Petricoli, Zadar u srednjem vijeku, Zadar 1976, str. 58, 59.

¹⁰⁹ CD II, 61, 132, 135.

Kruševo polje, Paunja draga, Dobrče polje, Tominje, Trišćine, Kopilje polje, Zaglav.

Tako široko rasprostranjena hrvatska toponimija na otoku Pašmanu sredinom XII. stoljeća — jer dokument, iznijeli smo već, kazuje o samostanskim posjedima još od vremena priora Nikifora — nije mogla nastati odjednom, ni u kratko vrijeme, ni pred kratko vrijeme, neposredno pred Nikiforovo vrijeme. Ona svakako seže znatno dublje u prošlost i nesumnjivo je prisutna i u XI. stoljeću. Što nije zasvjedočena u tome stoljeću, razlog je u tome što samostan sv. Ivana tada nije imao zemalja na lokalitetima koji su nosili hrvatske nazive, pa nam se tako oni nisu u dokumentu očuvali. Samostan je od svoga osnutka pred početak šezdesetih godina do kraja XI. st. bio na o. Pašmanu stekao jedino zemlje pri moru na sjevernoj njegovoj strani, a one su nosile romanske nazive.

Tadašnji hrvatski nazivi pašmanskih polja i draga — koje od Nikiforova vremena sredinom XII. stoljeća lako dovodimo i do XI. stoljeća — govore u najmanju ruku o tome da ih je Hrvat dobro poznao i po svoj prilici i obrađivao, a iz jednoga primjera i vrlo sigurno saznajemo da je nosilac hrvatskog osobnog imena bio vlasnik jednoga polja: naziv *Dobrče polje* iskazuje osobno ime nekadašnjeg vlasnika koji se zvao *Dobrčec* (od XIV. st., nakon razvoja *v > a* u jaku položaju i njegova gubljenja u slabu, ime bi glasilo *Dobrac*). Pridjevska tvorba složenih hrvatskih toponima u Tkonu u to vrijeme najčešća je sa sufiksom *-jv, -ja, je* (*Paunja draga, Dobrče polje*), jednako kao na čakavskom otoku Braču u XII. st., gdje nalazimo, na primjer, *Tešenj dolac, Tolanja polača, Pribidruža gomila*,¹¹⁰ toponime nastale prema osobnim imenima vlasnika koji su se zvali *Tēšen, Tolan i Pribidrug*.

Kolikogod ne ulazi u uže određenje svrhe ovoga našega rada, mislimo da bi moglo biti korisno ako iznesemo neka svoja zapažanja o vremenu i količini stjecanja samostanskih zemalja u Tkonu na o. Pašmanu u XI. stoljeću, preko čega će se možda moći nešto dublje proniknuti u šira povijesna pitanja koja se odnose na ovaj kraj u to doba.

Usve je samostan sv. Ivana negdje do kraja XI. stoljeća na području mjesta Tkona pribavio 30 zemalja. Prve je stekao za vrijeme Andrije, prvoga samostanskoga opata, nedugo poslije 1060. godine, odmah nakon osnutka samostana. Tada je »in ualle Pagnana« samostan stekao 3 zemlje. To su jedine zemlje, osim velikog posjeda kojim je samostan obdario kralj Petar Krešimir, za koje se zna da su pribavljene u Andrijino vrijeme, to jest u prvo vrijeme samostanskog života. Zanimljivo je istaknuti da su se te zemlje nalazile na otoku pred Biogradom za koji prema Porfirogenetovu opisu znamo da je sredinom X. stoljeća pripadao bizantskoj temi

¹¹⁰ P. Šimunović, n. d., str. 55.

Dalmaciji,¹¹¹ a ne hrvatskoj državi, i da su k tome sve tri zemlje bile samostanu darovane. To kazuje o prisnu odnosu između vlasnikā zemalja na području mjesta Tkonu na o. Pašmanu i kraljevskog samostana u hrvatskom gradu Biogradu odmah nakon njegova osnivanja. Ti se odnosi nastavljaju i razvijaju i za opata Petra. Njegovo su vrijeme opatovanja (od oko 1070. do poslije 1076, koje se godine izrijekom spominje) posljednje godine Krešimirova i prve godine Zvonimirova vladanja u Hrvatskoj. Ti se vladari spominju u opisu pribavljanja nekih samostanskih zemalja na kopnu oko Biograda u vrijeme opata Petra, a u jednom se slučaju navode i bivše kraljičine zemlje u mjestu Pašmanu, koje su poslije postale mostanske. Kako se Kralj Krešimir u to vrijeme navodi u nekoliko opisa stjecanja zemalja, a Zvonimir u jednome,¹¹² reklo bi se da je Petar opatovao dulje za Krešimirova negoli za Zvonimirova vladanja. Po tome bi se onda moglo uzeti da je Petar i više zemalja za biogradski samostan sv. Ivana pribavio u Krešimirovo vrijeme. A Petar je znatno obogatio otočki zemljišni fond samostana sv. Ivana. U Tkonu je pribavio 23 zemlje. Dobio ih je darom (9), zamjenom za druge zemlje (5) i kupnjom (9). Za samostan je u istom stoljeću još 4 zemlje u Tkonu pribavio drugi Petrov nasljednik, opat Madius (pred njim je opatovao Lupus¹¹³). Pribavio ih je kupnjom (2), darom (1) i zamjenom (1).

Petrovo je opatovanje po broju nabavki tkonskih zemalja za biogradski samostan bilo najuspješnije: 3 su nabavljene u Andrijino vrijeme, 23 u Petrovo i 4 u Madijevo. Možda je vrijeme Petrova opatovanja bilo i znatno dulje od Andrijina i Madijeva, a možda su i političko-društveni uvjeti po život samostana sv. Ivana u Petrovo vrijeme bili povoljniji. Andrijino je vrijeme samostanu tek početno, a Madijevo dijelom po svoj prilici pada i poslije 1089. godine, poslije smrti Zvonimirove, što znači u doba nastalih velikih nereda u Hrvatskoj, pa i u zadarskoj okolici, o čemu nam mučno kazuje zadarski prior Drago 1095. godine.¹¹⁴ U svakom je slučaju u vrijeme opata Petra samostan sv. Ivana stekao znatan broj zemalja na susjednom otoku Pašmanu, na njegovu južnom dijelu, koji i jest blizu Biograda, tadašnjega samostanskoga sijela. To će reći da je saobraćaj između Biograda i otoka Pašmana u to vrijeme bio veoma živ, što neće biti bilo samo u vezi s prinovama svetovivanskih zemalja u Tkonu. Kako je u isto vrijeme samostan sv. Ivana stekao i brojne zemlje na kopnu oko Biograda,¹¹⁵ koje su vrijednošću i darovanjima znatno nadmašile one pribavljene za

¹¹¹ Vizantinski izvori za istoriju naroda Jugoslavije, tom II, Beograd 1959, str. 25, 26.

¹¹² CD I, str. 148, 149, 152.

¹¹³ CD I, str. 155, 156.

¹¹⁴ CD I, 205.

¹¹⁵ CD I, 148—151.

opata Madija,¹¹⁶ odatle treba zaključiti da su godine Petrova opatovanja (posljednje godine Krešimirova i prve godine Zvonimirova vladanja u Hrvatskoj) bile godine bujna razvoja, moralna i materijalna, biogradskeg samostana. Jednako je snažno on bio zahvatio u duhovnost vlasnika zemalja na kopnu oko Biograda — gledajući prema broju darovanih dijelova posjeda — kao i onih na južnom dijelu otoka Pašmana (9 darovanih na kopnu i 9 na otoku). Koliko nam je preko sačuvanih dokumenata znano, posjednici pašmanskij zemalja nisu u vrijeme koje opisujemo ni jednu zemlju darovali zadarskim samostanima, sv. Krševanu i Sv. Mariji, nego su za spas svoje duše i svojih umrlih darivali biogradske samostan sv. Ivana.

Poslije svega iznesenoga čini nam se umjesno pitati ne sugerira li prikazano stanje i vlast hrvatskoga kralja u to vrijeme na otoku Pašmanu, ili makar na njegovu južnome dijelu,¹¹⁷ ili se, pak, preko toga iskazuju samo dobrosusjedski i privredni odnosi između hrvatskog grada Biograda i bizantsko-zadarskoga otoka pred njim.

Smještanjem, u ovom radu, nekih zemalja samostana sv. Ivana u XI. stoljeću na otok Pašman, za koje se do sada mislilo da su se nalazile na kopnu u blizini Biograda, bitno se povećalo naše znanje o životu na zadarskim otocima u to vrijeme. Podaci koji su se do sada znali bili su odveć fragmentarni, pa je zato istraživač zadarske gospodarske povijesti i mogao pred nekoliko godina napisati da o stanju na otocima pred Zadrom nedostaju podaci sve do kraja XII. stoljeća.¹¹⁸

Znalo se da je u XI. stoljeću zadarske prior Gorbina bio darovao samostanu sv. Krševana celu sv. Ivana na Dugom otoku i da su istom samostanu na otoku Ugljanu dva Zadrana darovala zemlje, treći da je pak jednu od te dvije uzurpirao, a četvrti onu drugu nanovo za samostan kupio.¹¹⁹ Još se u izvorima navodi da je sam. sv. Krševana dobio crkvu sv. Mihovila i zemlje oko nje »in loco que dicitur Flaveico in insula Pustimani«,¹²⁰ koje, međutim, poslije analize toponima, kako su navedeni u dokumentu datiranu 1095. godinom,¹²¹ treba smjestiti na otok Ugljan, na područje iznad mjesta Preka i oko crkve sv. Mihovila, sve do južne otočke strane.¹²²

Hrvatske nazivi *Pećica* i *Gedinići* (Pechiça, Gediniçi) graničnih lokaliteta svetokrševanskog posjeda na otoku Ugljanu koji je spadao uz crkvu sv. Mihovila u dokumentu što je nastao nakon

¹¹⁶ CD I, 156—157.

¹¹⁷ Vidi bilj. 19. u ovom radu.

¹¹⁸ Tomislav Raukar, Zadar u XV stoljeću. Ekonomski razvoj i društveni odnosi, Zagreb 1977, str. 77.

¹¹⁹ CD I, 100, 153, CD II, 16.

¹²⁰ CD I, 108, 109.

¹²¹ CD I, 207.

¹²² Amos Rube Filipi, Zašto Porfirogenet ne spominje i otok Ugljan, Zadarske revija, I, Zadar 1957, br. 3, 29—37.

XI. stoljeća¹²³ sada nam se čine vjerodostojni za navedeno vrijeme, jer smo boljim sagledavanjem i popunjenjem popisa otočkih zemalja samostana sv. Kuzme i Damjana početkom XIII. stoljeća, odnosno onih koje su u njegovu vlasništvu bile već i sredinom XII. st., posredno saznali da su i na otoku Pašmanu, u njegovoj sredini i na južnoj strani, svakako od XI. stoljeća ne samo postojali nego i prevladavali hrvatski toponimi. Ovim nam se iskazuje i potvrđuje i veliko prisustvo hrvatskoga živilja od prije toga vremena na otocima Ugljanu i Pašmanu, na otocima pred Zadrom.¹²⁴

¹²³ Dokument u pripovijednu obliku kazuje što je bio Maius, opat samostana sv. Krševana (opatovao 1070—1097, CD I, 149—207) poduzeo protiv uzurpatora samostanskih zemalja na otoku, a sačuvao se u kasnu prijepisnu. Vidi o tome u CD II, 108.

¹²⁴ Prema izlaganjima i tumačenju Petra Skoka, Slavenstvo i romanstvo, n. d., znali smo da su, na primjer, *Žut* od *Junctus*, ime otočića u Kornatima, Hrvati mogli preuzeti samo prije XI. stoljeća, jer je prije toga vremena naš stražnji nazal prešao u *u*, pa je i prije toga vremena romansko -un- u *Junctus* moglo prijeći u naše *u* — *Žut*. Tako su Hrvati do XI. stoljeća vjerojatno primili i mnoge druge stare toponime u zadarskom arhipelagu, preuzevši ih od zatečenih Romana i prilagodivši svome izgovoru. Nije se, međutim, prema raspoloživoj izvornoj građi, obratila dovoljna pažnja tome kad su Hrvati na tima otocima izgradili već i svoj toponomastički sustav. Mi bismo sad rekli: taj se hrvatski toponomastički sustav na zadarskim otocima stvarao postepeno, a u XI. i XII. stoljeću nam se i potvrđuje.

THE ESTATE OF THE MONASTERIES OF ST. JOHN AND ST.
KUZMA AND DAMJAN LATE IN XI.th AND in XIII. CENT.

S u m m a r y

This is an investigation of historical topography and toponymy of this parts of monastic estate written in the monastic cartular - - Policorion. This manuscript is a contribution to his investigation and evaluation.

The first chapter is a review of the ubication of some grounds of the monastery of. St. John in Biograd, grounded by the Croat King Krešimir IV. in the sixties of the XI.th Cent. There grounds were adquired by the monastery in course of this century. These are grounds »in ualle Pagnana« and others »in ualle Sustina«.

The second chapter reveals that these grounds were on the island Pašman near Biograd and Tkon. That is achieved by description of the landscape and some linguistic deductions — *uallis Pagnana* is *Poljana* and *uallis Sustina* — *Svastin*.

The third chapter is a correction and completion of toponimics and data noted in a list of monastic grounds on Pašman early in XIII.th. Cent. but corrupted or illegible in the copies from XIV.th Cent. This correction is based upon the topografic and toponomastic data in the II. chapter. Data on monastic estate contained in these documents certify former deductions on monastic estate in Tkon on the island Pašman in XI.th Cent. The data are enlarged by data on the economy and demographic data on this island it this time, data on descent of the ground-owners, their names, their linguistic and ethnic group are given, further data on the links of the Croat town of Biograd on the mainland and the island, which, so far we know, belonged to Zadar and to Byzantine Dalmatia.

Toponomastic data taken from the list of monastic grounds on Pašman early in XIII.th Cent. certify an augmentation of its grounds in XII.th Cent. and on a completed system of Croat ground-names on this island preceding this period.

